

Bratislavská Medzinárodná Škola Liberálnych štúdií

Životné stratégie Židov na Slovensku po roku 1945

Bakalárska práca

Bratislava 2014

Sabrina Karvanová

Karvanová: Životné stratégie Židov na Slovensku po roku 1945

Bratislavská Medzinárodná Škola Liberálnych štúdií

Životné stratégie Židov na Slovensku po roku 1945

Bakalárska práca

Študijný program: Liberálne štúdiá

Študijný odbor: Politológia

Školiteľ: Prof. PhDr. František Novosád, CSc.

Kvalifikácia: bakalár (v skratke „Bc“)

Dátum odovzdania: 30.04.2014

Dátum obhajoby: 11.6.2014

Bratislava 2014

Sabrina Karvanová

Prehlásenie

Prehlasujem, že bakalársku prácu som vypracovala samostatne a s pomocou školiteľa a boli použité len pramene uvedené v zozname použitej literatúry.

Bratislava, 30.04. 2014

Podpis:

Pod'akovanie

Rada by som sa poďakovala všetkým, ktorí mi pomáhali pri písaní bakalárskej práce.

Obzvlášť rada by som sa chcela poďakovať prof. PhDr. Františkovi Novosádovi, CSc. za jeho pomoc, podporu, cenné rady a komentáre počas písania bakalárskej práce.

Životné stratégie Židov na Slovensku po roku 1945

Autor bakalárskej práce: Sabrina Karvanová

Názov bakalárskej práce: Životné stratégie Židov na Slovensku po roku 1945

Univerzita: Bratislavská medzinárodná škola liberálnych štúdií

Školiteľ: Prof. PhDr. František Novosád, CSc.

Predseda komisie: Doc. Samuel Abrahám, PhD.

Členovia komisie: Doc. Samuel Abrahám, PhD., Prof. PhDr. František Novosád, CSc., Mgr. Dagmar Kusá, PhD., Prof. Silvia Miháliková

Miesto, rok, dĺžka bakalárskej práce: Bratislava, 2014, 55 strán, 14014 slov

Kvalifikácia: Bakalár (Bc.)

Kľúčové slová: identita, asimilácia, rehabilitácia, šoa / holokaust, emigrácia

Abstrakt

Táto práca sa venuje povojnovým pomerom židovského obyvateľstva na území Slovenska. Dôležitosť tejto témy je v objasnení vplyvu holokaustu a povojnových reálií na stratégie židovskej komunity pri ďalšom budovaní nového života v mierových podmienkach. Postoje majoritného obyvateľstva, štátu a samosprávnych orgánov pri návrate židovských obyvateľov po roku 1945 na Slovensko a problematická individuálna situácia navrátiacich (zlé základné existenčné podmienky, strata rodiny, príbuzenstva, zlý fyzicky a psychický stav), ktorá determinovala povojnové stratégie židovských obyvateľov ako: emigrácia do formujúceho sa štátu Izrael, asimilovanie sa s majoritným obyvateľstvom, odklonenie sa od „židovstva“ alebo naopak, zotrvanie pri náboženských zvykoch a tradíciách. Práca využíva predovšetkým kvalitatívnu metódu oral history a jej postupy (analýza a interpretácia). Pracovala som s poznatkami publikovanými v odbornej literatúre a s archívnymi prameňmi. Úlohou práce je analyzovať výpovede svedkov a preskúmať ich pohľad na danú problematiku. Pre túto prácu bol zvolený archívny i terénny prístup, pričom budem analyzovať prepisy výpovedí, no zameriam sa taktiež na svoje vlastné výpovede získané svedkami holokaustu. Úlohou práce je kritická

analýza vzťahov štátu a majoritného obyvateľstva k židovskej komunite. Práca sa snaží sledovať absenciu krokov a postojov zo strany štátnych inštitúcií a majoritného obyvateľstva pri rehabilitácii židovských obyvateľov, ktorí sa vrátili domov z koncentračných táborov alebo úkrytov a reštitúcií ich arizovaných majetkov.

Life strategies of Jewish community in Slovakia after 1945

Author of the bachelor thesis: Sabrina Karvanová

Thesis title: Life strategies of Jewish community in Slovakia after 1945<

University: Bratislava International School of Liberal Arts

Thesis advisor: prof. PhDr. František Novosád, CSc.

Head of defence committee: Doc. Samuel Abrahám, PhD.

Defence committee: Doc. Samuel Abrahám, PhD., Prof. PhDr. František Novosád, Csc., Mgr. Dagmar Kusá, PhD., Prof. Silvia Miháliková

Place, year, length of the thesis: Bratislava, 2014, 55 pages, 14014 words

Qualification degree: Bachelor of Science (Bc.)

Key words: identity, asimilation, rehabilitation, holocaust, emigration

Abstract

The bachelor thesis is focused on post war conditions of Jewish population in Slovakia. Importance of this theme is to clarify the impact of the holocaust and post war realities on strategies of Jewish community in their establishment of new life, in peaceful conditions. It investigates attitudes of the majority population, state and state authorities in the case of returning of Jewish people in 1945 to Slovakia. It also focuses on problematic individual situation of those who came back, such as - bad conditions of basic living standards, loss of family and relatives, and bad mental and physical conditions. All these factors determined post war strategies of Jewish people, such as emigration to Israel, assimilation with the majority population, diversion from „Judaism“ or remain the religious customs and traditions. In this work I used mainly qualitative method of oral history and its processes (analysis and interpretation). I worked with knowledge published in specialized literatures and archival sources. The purpose of bachelor work is to observe testimony of witnesses of holocaust and to examine their views on this issue. For this work it has been chosen archival and field

approach, transcriptions of testimonies were analysed and also my own testimonies that has been obtained by witnesses of holocaust. The main purpose of this work is critical examination of the relationship between state and majority population towards Jewish community. The bachelor thesis tries to follow absences of attitudes from state institutions and majority population in the question of Jewish rehabilitation, which have come home from concentration camps or shelters and restitution of their properties.

Obsah

Prehlásenie.....	III
PodĎakovanie.....	IV
Abstrakt	V
Abstract.....	VII
Obsah	8
I. Kapitola: Situácia židovskej komunity po roku 1945	9
Všeobecný rozhl'ad	12
II. Kapitola: Problematika židovského obyvateľ'stva	15
Metodológia	15
Faktory ovplyvňujúce formovanie židovského obyvateľ'stva v povojnovom období.....	17
Československo – povojnové obnovenie krajiny	18
Organizácie ovplyvňujúce formovanie židovskej menšiny.....	18
Právna situácia v Československu a Reštitúcie.....	20
Fenomén povojnového antisemitizmu.....	21
Komunizmus vs. minorita	25
III. Kapitola: Vplyv a dopad holokaustu.....	32
Záver	37
INTERVIEW GUIDE.....	39
Bibliografia	53

I. Kapitola: Situácia židovskej komunity po roku 1945

Témou mojej bakalárskej práce je problematika židovskej komunity po roku 1945. Táto problematika je v slovenskej historickej literatúre zanedbávanou, dokonca až neriešenou témou. Tému bakalárskej práce som si vybrala na základe faktu, že povojnové obdobie židovskej komunity nie je až natoľko rozpracované ako obdobie holokaustu, no preskúmanie histórie židovskej menšiny na našom území je rovnako dôležité. Verejnosť ignorovala fakt, že holokaustom židovské trápenie neskončilo. Židovská komunita zažívala početné problémy týkajúce sa straty rodiny, majetku, domova, no najmä čelila základným existenčným problémom.

Bakalárska práca sa venuje otázke povojnových pomerov židovskej komunity na území Slovenska. Hlavnou témou je otázka židovskej identity, pretože je dôležité uvedomiť si, že holokaustom nezanikla, avšak nadobudla multiplicitný charakter. Bakalárska práca skúma problémy, ktorým komunita čelila, a aké životné stratégie mala. V povojnových rokoch prišlo k chaosu a pochybnostiam o vlastnej identite. Ako sa vysporiadať s minulosťou? Čo nás ešte čaká? Aké je naše miesto v spoločnosti? Pri hľadaní otázok je dôležitým faktorom subjektívne hľadisko.

Analýza povojnových stratégií židovského obyvateľstva je dôležitou a aktuálnou témou na preskúmanie, pretože toto obdobie nie je natoľko prebádané z dôvodov nezájmu vtedajšej spoločnosti, a neskôr aj komunistickej verejnosti po februári 1948, ktorá ho prehliadala a ignorovala. V dobe meniacich sa režimov nebolo priestoru a ani vôle na riešenie následných problémov ako reštitúcia majetku, asimilácia, alebo emigrácia. Akú úlohu v integrácii židovskej komunity do spoločnosti zohrával štát, a aký bol vplyv majoritného obyvateľstva na opätovné začlenenie sa do spoločnosti?

Hlavným cieľom bakalárskej práce je dokázať, že vtedajšie povojnové obdobie, a neskôr aj komunistický režim od roku 1948 nebol nápomocný komunitu a problém len odsúval. K nijakému riešeniu neprišlo. V riešení židovskej problematiky na Slovensku štát sklamal, a zakrýval podporu antisemitizmu. Majoritná spoločnosť sa prikláňala k myšlienkam antisemitizmu na základe predovšetkým majetkového

pozadia celej situácie. Hypotéza odzrkadľuje vzťah troch premenných - židov, štátu a majoritnej spoločnosti. Dostupná literatúra podporuje hypotézu a objasňuje ju na základe historických udalostí ako napríklad: reštitúcie, vyvlastňovanie či otázka nadobudnutia občianskych práv (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2012).

Medzi hlavné argumenty, ktoré podporujú tento názor patria prípady už spomínaných reštitúcií. Ako píše Silvia Singerová: „Reštitučné nároky preživších vyvolávali často antisemitizmus.“ (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2012). V tomto období sú znaky antisemitizmu majoritného obyvateľstva očividné. Išlo o hanobenie cintorínov, protesty proti vráteniu majetkov, a taktiež postoje štátnych predstaviteľov, ktorí sa vyjadrovali proti židovskej menšine.

Práca sa objektívne pozerá na politiku vlády povojnového Československa a jej vzťah k židovskému obyvateľstvu. Po skončení druhej svetovej vojny nebola len jedna vláda a politika, ale problematika židovského obyvateľstva prechádzala rôznymi obdobiami. Od roku 1945 do februára 1948 toto obdobie nazývame povojnovým a po komunistickom prevrate vo februári roku 1948 nastupuje vláda komunizmu. (Londak). Ďalej bude vysvetľovať vzťah židovskej komunity a majoritného obyvateľstva. Je dôležité preskúmať vplyv politickej ideológie k židovskej minorite na Slovensku. Je potrebné si uvedomiť a poukázať na jednej strane na pochybenia zo strany štátu a na strane druhej na chyby u majoritného obyvateľstva.

Pokladám za dôležité vysvetliť kľúčové slová, s ktorými bude táto bakalárska práca operovať. Najdôležitejším faktorom, ktorý ovplyvnil tieto židovské stratégie bol holokaust. Pre lepšie objasnenie problematiky budem používať vo svojej práci hebrejské pomenovanie slova holokaust- šoa. Toto pomenovanie sa používa v židovských kruhoch aj v Izraeli, a znamená v preklade veľké zničenie, veľký smútok, veľké zlo. Budem ho používať na označenie genocídy európskeho židovstva. Pod pojmom šoa chápeme proces plánovaného vyvraždenia určitej skupiny ľudí v mene ideológie vo fašistickom Nemecku. Táto ideológia predstavovala nadradenosť jednej rasy nad inými, ktoré považovala za menejcenné.

Ďalej budem operovať s pojmom emigrácia. Častejšie budem používať aj označenie alia, ktoré je zaužívané v židovskej komunite. Slovo alia je z hebrejčiny a znamená vzostup. Používa sa pre označenie emigrácie židov z diaspóry späť do Palestíny resp. Izraela. Pre židovských obyvateľov znelo slovo alia pozitívne, pretože pre nich znamenalo návrat do svojho pôvodného historického obydlija, späť k dôstojnému spôsobu života.

Dôležitým kľúčovým pojmom v tejto práci je židovská identita. Identitu budem analyzovať a skúmať vo vzťahu s povojnovými reáliami. V povojnovom období nadobúda identita ako fenomén vtedajšej doby multiplicitný charakter, a to vzhľadom na prežitie hrôzy počas obdobia holokaustu. Holokaust zmenil mnoho v životoch židovskej komunity. Zapríčinil najmä zmenu celkových hodnôt, čo malo veľký vplyv aj na zmenu identity židovských občanov. Identitu budem používať v súlade s prvou generáciou- tých, ktorí prežili, no taktiež aj v súlade s druhou generáciou- s deťmi preživších, ktorí vnímali svoju identitu skôr nereligiózne. Aj preto bola ich identita v mnohých prípadoch spochybňovaná.

Asimilácia je ďalším fenoménom dôležitým pre opätovné začlenenie sa židovského obyvateľstva do spoločnosti. Tento pojem chápem v súvislosti s obavami židovskej komunity o svoju budúcnosť. Proces asimilácie mal rôzne podoby. Odklonenie sa od tradičných foriem judaizmu, spôsobené najmä ponížením z obdobia holokaustu, poslovenčovanie mien, vznik zmiešaných manželstiev a napokon splynutie niektorých členov komunity s majoritným obyvateľstvom. Touto formou ústupkov sa snažili nevyčnievať a zapadnúť do spoločnosti, kde mali možnosť budovať si nový život v mierových podmienkach.

Reštitúciu chápem ako povojnový proces, v ktorom boli arizovaný majetok a židovská pôda navrátené pôvodným majiteľom zo židovských kruhov. Z veľkej časti bol ovplyvňovaný štátom a majoritným obyvateľstvom. Bezpochyby bolo hlavným faktorom majetkové pozadie, ktoré determinovalo problém rehabilitácie členov židovskej komunity. Povojnové obdobie sa vyznačovalo procesom rehabilitácie teda navrátenia.

Druhá časť mojej bakalárskej práce poukazuje na problémy spájajúce sa s návratom židovských obyvateľov na Slovensko. Proces návratu „domov“, bol sprevádzaný mnohými problémami, spojenými so snahou židovskej komunity o opätovné zaradenie sa do spoločnosti, a úsilie o sociálnu a občiansku rehabilitáciu. Úlohou tejto práce bude kritická analýza vzťahov štátu voči židovskej komunite. Ďalej taktiež objasnenie absencie krokov zo strany štátnych inštitúcií pri rehabilitácii židovského obyvateľstva. Tematika objasňujem na základe doteraz publikovaných výsledkov výskumu (Bumová, Salner, Heitlingerová) ako aj metódou oral history. (Vrzgulová & Salner, 2010). V texte sú použité jednotlivé výpovede ľudí, ktorí prežili šoa, a ktorí sú súčasťou občianskeho združenia Židovská obec. Súčasťou druhej kapitoly je metodológia bakalárskej práce.

Tretia časť bakalárskej práce poukazuje na šoa ako na zásadný faktor, ktorý ovplyvnil život židovského obyvateľstva na území povojnového Slovenska. Posledná časť je zameraná na vlastné zistenia vyplývajúce z predchádzajúcich kapitol. Poznatkom, že židovské obyvateľstvo čelilo obdobiam, ktorým sa mohlo vyhnúť, ak by sa pristupovalo k ich riešeniu hneď pri zrode.

Všeobecný rozhl'ad

Táto práca sa venuje povojnovým pomerom židovského obyvateľstva na území Slovenska. Zlomovým obdobím pre židovskú komunitu na Slovensku je rok 1945, kedy, skončila druhá svetová vojna. Život po vojne znamenal pre židovskú komunitu nový začiatok, ktorý sprevádzala vízia nejasnej budúcnosti a veľkých strát. Prvé kroky židovských obyvateľov viedli k pátraniu po príbuzných. Moment návratu domov znamenal vo väčšine prípadov uvedomenie si straty príbuzenstva a rodiny. Počet vyvraždených príbuzných v mnohých prípadoch determinoval ďalšie zmýšľanie a fungovanie židovského obyvateľstva, no i jednotlivcov na území povojnového Slovenska.

V prvých mesiacoch po vojne čelila židovská komunita problémom spájajúcich sa so základnými potrebami ako je šatstvo, hygiena, strava, prístup k zdravotnej starostlivosti. Okrem vyššie uvedených základných existenčných problémov sa

konfrontovala židovská komunita najmä s otázkou ubytovania. Počas druhej svetovej vojny pripadol židovský majetok do rúk arizátorov, ktorí sa stali jeho novými majiteľmi. Prečítaná literatúra podporuje fakt, že po skončení vojny sa židovské obyvateľstvo nestretlo so snahou o pomoc zo strany majority a štátu, ktorí mohli, či mali navrátiť židovský majetok naspäť pôvodným majiteľom. Tento problém sa spájal s negatívnymi postojmi voči židovskej komunite a taktiež s prejavmi antisemitizmu zo strany majoritného obyvateľstva. Vzniknutá situácia nijako nepripomínala bezproblémový návrat domov. Práve naopak. Po vojne židovská komunita trpela traumou spájajúcou sa s holokaustom, smrťou príbuzných a taktiež stratou domova. Domov v nás evokuje teplo, lásku no najmä istotu. Židovskí obyvatelia trpeli mnohými tragickými udalosťami, no najbolestivejšia bola skutočnosť, že miesto kam by sa mohli vrátiť, pre nich neexistuje.

Vnímanie náboženstva po druhej svetovej vojne predstavuje ďalšiu kapitolu života židovských obyvateľov. Sila náboženstva je úzko spätá s povojnovým fenoménom identity. Identitu možno chápať ako uvedomenie si samého seba a taktiež ako príslušnosť k určitej skupine. (www.cudzieslova.sk) Identita po vojne predstavovala neuchopiteľný fenomén, ktorý vysvetlím v nasledujúcej kapitole. Viera v Boha spájala členov židovskej komunity. V povojnovom období však náboženstvo v niektorých skupinách nepredstavovalo až tak hlboký význam ako v minulosti. *„Manžel jednej mojej dcéry pochádzal z ortodoxnej židovskej rodiny. Jeho matka pred vojnou žila podľa prísnych náboženských príkazov. Keď sa však vrátila z Osvienčimu vyškrtila svoju vieru zo života a odvrátila sa od Boha. Nechájala, ako jej rodičia mohli byť tak bigotne pobožní. Preto aj jej jediný syn, môj zať, bol vychovaný pozvoľnejšie od náboženstva(Marta Szilárdová, Ohel David,).*

Po druhej svetovej vojne sa mnohí Židia rozhodli nezachovávať príkazy a zákazy halachy (www.cudzieslova.sk) Splynuli s majoritným obyvateľstvom. Asimilácia znamenala pre židovských obyvateľov úplné, alebo čiastočné odklonenie sa od tradícií a zvykov náboženstva. (Salner, Židovská komunita po roku 1945, 2006). Otázka viery predstavovala základný pilier v životoch židovskej komunity a bola veľmi dôležitým aspektom pri kreovaní židovskej komunity na území povojnového Slovenska.

Ďalším dôležitým faktorom v povojnovom období je emigrácia. Prvá vlna emigrácií nastala koncom 40. rokov. Druhá vlna nastala v auguste 1968, kedy sa viacerí židovskí obyvatelia rozhodli opustiť svoje doterajšie bydlisko. Emigrácia znamenala v určitom zmysle stratu väzieb s domovinou, taktiež pretrhnutie kontaktu s príbuznými, ktorí sa rozhodli zostať. Alia predstavovala odchod do neznáma, no vzhľadom na situáciu na území povojnového Slovenska, zaistovala návrat k dôstojnému spôsobu života. No odchod predstavoval pre odchádzajúcich pretrhnutie väzieb s príbuznými. *“Manželovi tiež skrsla v hlave myšlienka odísť a zabudnúť na všetko. Ale tam človek nezabudne. Nechcela som odísť, mne ublížili aj Židia. Necítila som sa byť dostatočne silná stretávať tých ľudí. Znova a znova by sa mi premietal ten krutý čas pred očami. Keď videl, že som proti odchodu, ustúpil. Pomaly sme sa pozviechali. Vedeli sme, že nám už žiadne nebezpečie nehrozí. Začali sme uvažovať o založení rodiny. V roku 1946 sa nám narodila dcérka a o päť rokov neskôr druhá”* (Marta Szilárdová, *Ohel David*).

V neskoršom období sa objavili určité náboženské, sociálne a kultúrne rozdiely medzi tými čo zostali a Židmi, ktorí sa rozhodli pre alia. (Salner, *Židovská komunita po roku 1945*, 2006). *„Emigrácie neustali ani po roku 1989 kedy demokratické pomery na Slovensku predstavovali priaznivejšie podmienky pre život židovských i nežidovských obyvateľov. Na rozdiel od emigrácií pred rokom 1989 tieto sa niesli v znamení obojstranného presunu, čiže opätovného rozhodnutia vrátiť sa na Slovensko“* (Salner, *Židovská komunita po roku 1945*, 2006).

II. Kapitola: Problematika židovského obyvateľstva

Proces návratu domov súvisel s mnohými novými skutočnosťami, ktorým muselo židovské obyvateľstvo čeliť. Najťažšou skúškou bolo vyrovnáť sa s traumou holokaustu, ktorý mal za následok stratu blízkych a zlý duševný a fyzický stav preživších. *„Vrátil som sa do mojej domoviny do obce Topoľčany. Keď som sa vrátil čakalo ma veľké nešťastie a to zistenie, že z našej rodiny prežili len tri deti a môj otec. Maminka spolu s ďalšími súrodencami a takisto s ich rodinami boli zavraždení v masovom hrobe v Kremničke (Alexander Bachnár, Ohel David, 8.12.2013).*

Obavy týkajúce sa zistení o príbuzných, ktorí zahynuli počas druhej svetovej vojny, vystriedala neistota z nového začiatku. Tí, ktorí prežili si budovali budúcnosť bez najdôležitejších vecí ako je rodina a domov. Mnohí z nich prišli o všetko. Prejavy antisemitizmu boli citelnejšie najmä v prvých mesiacoch po skončení vojny. Tieto prejavy vyplávali vo väčšine prípadov z obáv majoritného obyvateľstva o navrátení majetku, ktorí predtým patril pôvodným židovským majiteľom. V tejto kapitole analyzujem vzťahy medzi židovskou komunitou a majoritným obyvateľstvom a taktiež vzťah štátu voči židovskej menšine. Objasňujem kroky a postoje židovských občanov pri znovu začleňovaní sa do spoločnosti a vyrovnanie sa s novo vzniknutými situáciami v mierových podmienkach.

Metodológia

Hlavným metodologickým postupom tejto práce je oral history. Taktiež vychádzam z už spracovanej odbornej literatúry a archívnych prameňov. Už ako samotný názov naznačuje ide o prerozprávanie histórie. Metóda oral history, je založená na princípe, ktorého podstatou je hovorené slovo. Pomocou hovoreného slova je bádateľ schopný spoznávať minulosť. Tak ako tomu bolo v minulosti, práve na základe hovoreného slova si ľudia mohli predávať zážitky či skúsenosti, tradovaním z generácie na generáciu. To dopomohlo k zachovaniu týchto dialógov.

Metóda oral history, získava informácie z výpovedí ľudí, ktorí skúmané obdobie prežili. Založená je na prežitých osobných skúsenostiach a poznatkoch. Pri tejto

metodológii treba mať na pamäti zachovanie autenticity daných výpovedí. Autenticita nám dopomáha k lepšiemu pochopeniu dejín z rôznych uhlov pohľadu jednotlivcov. Pomocou spomienok, ktoré sú zaznamenávané a neskôr prepísané, sa zachovávajú z historického pohľadu významné memoáre.

Spomienky patria v rámci Oral history medzi oporné piliere, na ktorých bádateľ stavia svoj výskum. Vykresľujú nám presný obraz stratégií, okolností a motivácií, ktoré pomohli príslušníkom židovskej komunity pri opätovnom začlenení sa do spoločnosti. Pri metóde oral history je dôležitou súčasťou aj subjektívny výklad a emocionálny podtext skúmaného, ktorý je najpodstatnejšou časťou výskumu. Toto nás vracia späť k vyššie spomenutej autenticite.

Úlohou práce bude analyzovať výpovede svedkov a preskúmať ich pohľad na danú problematiku. Pre túto prácu som zvolila archívny i terénny prístup, pričom budem analyzovať prepis výpovedí, no taktiež sa zameriam na mnou získané výpovede svedkov holokaustu. Pre oral history je typické používanie kvalitatívnej metódy. Táto metóda je založená na individuálnom prístupe k skúmanému. Ide o takzvaný hlbší a intímnejší rozhovor, kde sú kladené otázky, pravdaže s dôrazom na citlivosť témy, a samozrejme s rešpektom voči skúmanému. Použitie kvalitatívnej metódy mi pomohlo lepšie pochopiť danú problematiku. Pri tejto metóde si môžeme všimnúť dôležitosť a výnimočnosť každého slova.

Pri mojom výskume budem vychádzať s materiálom prác už vydaných. Autormi sú Ivica Bumová a Peter Salner. Obaja skúmajú tento problém a zameriavajú sa na otázky života židovskej komunity v povojnovom Slovensku z historického aj etnologického aspektu. Táto práca sa bude pozerať na problém z viacerých uhlov pohľadu. Jedným z nich je psychologické hľadisko, ktoré vo svojej práci rozoberá Michaela Hapalová, v knihe od Moniky Vrzgulovej a Petra Salnera. (Vrzgulová & Salner, 2010).

Samotný výskum bol založený na vopred spracovaných otázkach, ktoré boli použité v rozhovoroch s účastníkmi z Ohel David- Ústredný židovský zväz náboženských obcí v Slovenskej republike. Kópiu položených otázok môžete nájsť v prílohe tejto

bakalárskej práce. Ďalšia časť výskumu bude založená na výpovedi spracovanej občianskym združením Edah.

Hlavnou úlohou práce je kriticky sa pozerať na vzťahy troch premenných, a to židovskej komunity, štátu a majoritného obyvateľstva. Prínos skúmania tejto témy vidím v objasnení a pochopení života židovskej komunity na Slovensku a jej stratégií pri budovaní nového života v mierových podmienkach. Práca sa snaží poukázať na chyby, ktoré sa v povojnovom Slovensku robili, a uvedomiť si ich dopad na zmýšľanie a konanie príslušníkov židovskej komunity.

Téma holokaustu v Československu tvorila tabu trvajúce takmer päťdesiat rokov, až kým sa nepristúpilo k spracovaniu jednotlivých zážitkov preživších z tohto traumatického obdobia. Pomocou projektu *Oral History: Osudy tých, ktorí prežili holokaust*, sa pomaly začali zdieľať a otvárať príbehy ľudí, ktorí sa rozhodli podeliť so svojimi životnými cestami. Tieto svedectvá boli spracované v Nadácii Milana Šimečku. <http://www.nadaciamilanasidecku.sk/index.php?id=5>

Faktory ovplyvňujúce formovanie židovského obyvateľstva v povojnovom období

V nasledujúcej podkapitole sa zaoberám prevládajúcim faktorom z obdobia holokaustu, a to povojnovým antisemitizmom. Vyskytoval sa z väčšej časti v oblasti strednej Európy, no na území vtedajšieho Slovenska pocítili židovskí obyvatelia jeho dopad citeľnejšie. Práca analyzuje vplyv antisemitizmu na stratégie židovskej komunity v povojnovom období. Častým javom, ktorý sa vyskytoval tesne po skončení druhej svetovej vojny bolo hromadné poslovenčovanie mien zo strany židovského obyvateľstva. Toto poslovenčovanie malo za následok bolestivé zážitky z obdobia šoa : „*moje nemecké priezvisko prieči sa s mojím nekompromisným postojom voči všetkému, čo je nemecké...* (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2012, s. 21).

Československo – povojnové obnovenie krajiny

Po oficiálnom skončení druhej svetovej vojny prechádzalo Československo rôznymi politickými, spoločenskými i ekonomickými zmenami. Povoijnové obnovenie krajiny rovnako aj celkovej politickej štruktúry sa stretávalo s rôznymi problémami. Československo čelilo zmenám ako „*sformovanie vnútornej i zahraničnej politiky, narastajúca rivalita medzi politickými stranami no najmä zbavenie sa či potrestanie všetkých ľudí, ktorí naďalej akýmkoľvek spôsobom súhlasili s bývalým režimom*“ (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008, s. 172). Keďže povojnová situácia bola náročná najmä pre obyvateľstvo, štát musel zabezpečiť prístup obyvateľov k základným životným potrebám a zdravotnej starostlivosti.

Československo riešilo taktiež otázky týkajúce sa menšinových národností žijúcich na tomto území. Tento proces sa dotýkal aj židovskej menšiny v dôsledku marginalizácie menšín v politickej sfére.

Organizácie ovplyvňujúce formovanie židovského menšiny

Na území Československa vzniklo viacero organizácií, ktoré združovali židovskú minoritu „*Na pomoc v riešení týchto otázok vznikali rôzne združenia napríklad ako Združenie fašistickým režimom rasovo prenasledovaných alebo Ústredný zväz sionistický, ktoré sa zaslúžili o skonsolidovanie života židovskej komunity v tomto neľahkom období*“ (Salner, Premeny židovskej identity po holokauste, 2011, s. 21). Táto organizácia mala za úlohu pomáhať židovským obyvateľom pri opätovnom zaradení sa do spoločnosti, napomáhala budovať nový život v mierových povojnových podmienkach, rovnako ako zabezpečiť sociálnu starostlivosť u detí, mládeže a starých ľudí. Taktiež bola nápomocná všetkým ľuďom, ktorí boli akýmkoľvek spôsobom vystavení rasovej perzekúcií a koncentračným táborm (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2012). Ďalším zväzom bol Ústredný zväz sionistický, ktorého cieľom bolo „*napomáhať vytvoreniu a budovaniu verejnoprávnej zaistenej domoviny Židov v Palestíne*“ (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2012, s. 46). Táto organizácia šírila židovskú kultúru, pomáhala pri sťahovaní sionistov do Palestíny. Ústredný zväz sionistov spolupracoval s Jewish Agency for Palestine

a z mnohými inými celosvetovými organizáciami na podporu ľudí, ktorí sa stotožnili s ideou sionizmu. Všetky tri vyššie uvedené organizácie spájali spoločný znak, a to, že vedúce osobnosti boli sionisti (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2012).

Ďalšou organizáciou spojenou s riešením problémov židovského obyvateľstva bol Ústredný zväz židovských náboženských obcí. Tento zväz združoval všetky náboženské obce na Slovensku. Židovskí občania trpeli mnohými ťažkosťami a spomenuté organizácie im boli nápomocné v rôznych ohľadoch.

Organizácie nezastupovali len náboženskú úlohu, no slúžili ako základné piliere, vďaka ktorým cítilo židovské obyvateľstvo pocit súdržnosti a pomoci. Či už v zaobstaraní jedla, šatstva, ubytovania, najmä pri celkovej spoločenskej rehabilitácii. Židovskí obyvatelia narážali na nevôľu zo strany štátu o opätovné začlenenie sa do spoločnosti. Stretávali sa najmä s administratívnymi problémami týkajúcimi sa otázky reštitúcií židovského majetku a pôdy. Snaha získania židovského majetku späť do pôvodných rúk, či už vlastníkov alebo príbuzných nepatrila medzi priority, ktorými by sa štát chcel zaoberať. Štát sa síce prezentoval veľkou snahou urýchliť tento proces reštitúcií a takisto potrestaním antisemitských prejavov, no skutočnosť bola predsa len iná. *„Židovské obyvateľstvo narážalo na právne a administratívne obmedzenia, na problémy s priznávaním československého občianstva a osvedčenia o štátnej spoľahlivosti, bolo mu upreté právo voliť“* (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2012). Štát a štátne orgány obviňovali židovských obyvateľov z nepriateľských činností voči národu na základe toho, že mnohí Židia hovorili po maďarsky či nemecky a neovládali slovenský jazyk. Aj preto židovské organizácie organizovali jazykové kurzy pre tých, ktorí prežili, a tým napomáhali odstrániť aj tento prejav nepriaznivej atmosféry.

Na území Československa zaniklo mnoho menších židovských obcí. Tí členovia obcí, ktorí prežili, sústreďovali svoje aktivity vo väčších mestách, z dôvodu vyššej životnej úrovne, takisto ako aj lepšej bezpečnostnej situácie (Jelínek J. A., 2000).

Komunitu v povojnovom období viedli však najmä tri ústredné organizácie Združenie fašistickým režimom rasovo prenasledovaných, známe i ako Združenie rasovo prenasledovaných (ZRP), Ústredný zväz židovských náboženských obcí na Slovensku (ÚSŽNO) a Ústredný zväz sionistický (ÚSC). Mnohí židovskí občania neboli členmi povojnových náboženských obcí. Zapríčinil to fakt silnej povojnovej

sekularizácie a odklonenie sa od židovstva v dôsledku šoa. Mnoho židovských obyvateľov hromadne vstupovalo do komunistickej strany, ktorá bola obľúbená aj vďaka boju proti fašizmu. Ďalším javom bolo konvertovanie židovských obyvateľov na kresťanstvo a následné splynutie s majoritnou spoločnosťou. (Jelínek J. A., 2000).

Právna situácia v Československu a Reštitúcie

Právna situácia židovskej menšiny na území Československa bola vo viacerých ohľadoch veľmi komplikovaná. Organizácia Združenie rasovo prenasledovaných predstavovala oporný bod v riešení povojnového postavenia židovskej minority. ZRP naliehalo na vládu Československa, že nie je riešením zrušiť protižidovskú legislatívu z obdobia vojny, no najdôležitejším bodom je prijať nové zákony, ktoré by mali uľahčiť boj proti povojnovému antisemitizmu. Rovnako tiež nariadiť zákony, ktoré zahŕňajú najmä materiálnu pomoc a podporu preživším. Spory týkajúce sa prinavrátania židovského majetku, pôdy, pozemkov či obchodov nemali konca. *„Fašistický slovenský režim zrušil všetky druhy živnostenských a odborných oprávnení, ktoré vlastnili Židia, čím ich pripravil o živobytie“* (Jelínek J. A., 2000, s. 83). Židovskí obyvatelia žiadali obnovu oprávnení, v znení navrátenia cenných papierov, úspor, cenností a hnuiteľného majetku, ktorí im bol násilne odobratý počas vojny. Otázkou bolo, čo urobiť s majetkom židovských obyvateľov, ktorí počas druhej svetovej vojny zahynuli. ZRP zastávalo názor, že z tohto majetku nemôže ťažiť nikto. *„Jeden z prvých zákonov vydaných v Československu, ktorí ustanovil zrušenie „arizácie“ a reštitúciu „arizovaného“ majetku jeho židovských majiteľov bol prezidentský výnos č.5/1945. Tento výnos sa však stal neplatným z dôvodu toho, že slovenské politické strany neuznávali legislatívu, ktorú uzákonil prezident Československej republiky. Slovenskí politici chceli dať do popredia vlastnú legislatívu a tým zabrániť Prahe aby zaujala monopolné postavenie. Slovenská národná rada a jej zložka Zbor poverenikov nesúhlasili s ničím, čo neuznali ich inštitúcie“* (Jelínek J. A., 2000, s. 84).

Vzťahy medzi Bratislavou a Prahou boli mierne napäté. Postavenie židovského obyvateľstva na Slovensku a v Čechách bolo rozdielne. Zatiaľ čo ústredná československá vláda mala oveľa priaznivejší prístup k tejto minorite, na Slovenku

trpeli židovskí obyvatelia prevládajúcim povojnovým antisemitizmom a nezájmom zo strany štátu a štátnych orgánov riešiť túto problematiku. *„Dočasné zákonodarne zhromaždenie, prvý československý parlament, schválil reštitučný zákon už 16. mája 1946, no ustanovenie tohto zákona nevyriešilo praktické problémy, ktoré s ním súviseli.“* (Jelínek J. A., 2000, s. 84). Poprední predstavitelia židovstva boli nespokojní zo zákonom, pretože sa im zdal nedostačujúci. Slovenské správne orgány však aj tento zákon bojkotovali a nedodržiavali ho. V tomto prípade „dopomohlo“ nedodržiavanie zákona i nečinnosť súdov, a preto mnohé židovské obchody a obchodné podniky neboli prinavrátené ich zákonným vlastníkom. Veľmi zriedkavým prípadom bolo prepísanie správcovstva podniku jeho pôvodnému majiteľovi, no tento proces bol zdĺhavý a namáhavý. (Jelínek J. A., 2000).

Reštitúcie pozemkov predstavovali ďalšiu problémovú sféru povojnového života. *„Slovenský štát skonfiškovoal všetky pozemky, ktoré vlastnili Židia“* (Jelínek J. A., 2000, s. 85). Židia, ktorí prežili obdobie šoa, žiadali navrátenie ich pozemkového vlastníctva, ktoré im bolo odňaté počas vojny pod zámienkou „agrárnej reformy“. Orgány štátnej správy však nesúhlasili s tým, že pozemok, ktorý bol pridelený roľníkom, by im mal byť odňatý. Reštitučný zákon zo 16. mája, v ktorom demokratickí členovia československého parlamentu prijali dodatok, ktorý špecifikuje, že polia s výmerou do štrnásť hektárov sa pôvodným vlastníkom nemajú vrátiť. (Jelínek J. A., 2000). Nevraživosť majoritnej spoločnosti voči židovskej komunite mala za následok také prejavy antisemitizmu, aké boli badateľné z obdobia vojny. Táto protižidovská nálada a negatívny prístup k reštitúciám, hral do karát úradníkom štátnej správy, ktorí tento proces spomaľovali, alebo úplne zastavili.

Fenomén povojnového antisemitizmu

Fenomén povojnového antisemitizmu mal za následok prevládajúce protižidovské nálady zo strany štátu a majority, čo malo negatívny dopad na zmýšľanie a cítenie židovského obyvateľstva. *“Mesto bolo iné. Nič, čo sme mali predtým, sme už nenašli. Nepatrili sme medzi tých „šťastlivcov“, ktorých veci niekto ukrýval. Nemali sme nič. Jedinú vec, ktorú som spoznala, bol môj zimný kabát. Zbadala som ho oblečený na jednej, predtým, známej. Oslovila som ju. Poprosila ju, aby mi ho vrátila, že nič iné*

na svete nemám. Veľmi mi vynadala, aby som sa neopovážila ju ešte raz osloviť. Že sa nás viac vrátilo, než koľkí sme odišli. Dodala ešte, že bodaj by som bola zomrela aj ja” (Marta Szilárdová, Ohel David).

Majoritné obyvateľstvo stálo v ceste reštitúcií najmä preto, lebo prevládal názor, že Židia sú vydierači. Povojnové obdobie ťažko skúšalo všetkých obyvateľov v Československu, v dôsledku vyššie spomenutých situácií, ktoré neboli jednoduché. Život majoritnej spoločnosti a židovských obyvateľov prechádzal rôznymi spoločenskými a medziľudskými zmenami. Medziľudské vzťahy majority smerom k židovským obyvateľom, ktorí sa vrátili domov sa často niesli v protižidovskom duchu. Tieto negatívne nálady prevládali najmä v stredoeurópskom priestore ako v Poľsku, Maďarsku či na Ukrajine. *„Zároveň bolo zrejmé, že situácia je síce komplikovaná, ale v porovnaní s krajinami blízkeho zahraničia (Poľsko, Maďarsko, Ukrajina, kde dochádzalo až k masovým vraždám Židov), je oveľa priaznivejšia a Československo sa voči židovskému obyvateľstvu správa lojálne“* (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008, s. 177). Ako je známe, niektorí židovskí obyvatelia utekali zo spomenutých krajín do Československa so zámerom presťahovania sa do krajiny s lepšími, a hlavne bezpečnejšími podmienkami na život. Na prvý pohľad sa mohla javiť situácia v Československu priaznivá, no treba povedať, že realita bola celkom iná. Mojou úlohou je vysvetliť okolnosti, ktoré prispeli k zrodu povojnového antisemitizmu, teda protižidovskej atmosfére.

„Bujnejúci antisemitizmus na Slovensku vyrastal nepochybne z celého komplexu navzájom sa prekrývajúcich príčin“ (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008, s. 172). Prejavy protižidovských nálad boli zaznamenané už v prvých mesiacoch, či týždňoch po vojne. Prostredie v hlavnom meste Slovenska v Bratislave, bolo rovnaké ako v ďalších regiónoch. *„Odhaduje sa, že vojnové besnenie prežilo len 3500 Židov-Bratislavčanov (z pôvodných 15 000 v roku 1940), hoci celkový počet Židov žijúcich v Bratislave bol nepochybne väčší“* (druhasvetova.sk). Bratislava sa stala po vojne domovom viacerých Židov (www.druhasvetova.sk), vracajúcich sa z koncentračných táborov, exilov atď. Niektorí z nich sa rozhodli pre nový začiatok v hlavnom meste a nie vo svojej domovine (www.druhasvetova.sk).

Prvé nepokoje nastali v lete 1945 na východnom Slovensku. Neskôr sa tieto nálady rozšírili takmer po celom území. Takéto druhy protižidovského správania sa prejavovali rôznymi bitkami v hostincoch, výtržníctvom na verejných miestach, či

pouličnými bitkami a vyhrázaním sa na adresu židovských obyvateľov. Tieto prejavy mali rôznu intenzitu, v rôznych oblastiach Slovenska. Československo nepredstavovalo krajinu, kde by boli známe nejaké vážnejšie incidenty. Ojedinelé boli prípady, ktoré mali za následok stratu na životoch. Keďže téma povojnového antisemitizmu predstavovala tabu, verejnosť nevedela o tomto probléme. No po preskúmaní faktov a okolností nastalo prekvapivé zistenie, že na území Slovenska dochádzalo k vraždám židovského obyvateľstva a situácia nie je bezproblémová. Medzi najnepriateľskejšie prejavy nenávisť voči židovskej menšine môžeme považovať udalosti na jeseň roku 1945 v Topoľčanoch, známej ako „topoľčiansky pogrom“. Ďalším prípadom boli vraždy Židov na severovýchode Slovenska v zime roku 1945, „*kedy bandy ukrajinských Benderových nacionalistov zavraždili Židov v dedine Ulič a Kolbasov na východnom Slovensku a útočili na Židov aj na iných miestach. Dedinčania sa zmocnili majetku obetí, a dve židovské dievčatá, ktoré masaker prežili, vyhnali. Polícia a súdy, prejavovali voči útočníkom nesmiernu zhovievavosť*“ (Jelínek J. A., 2000, s. 86). Táto tragédia predstavuje pogrom, pri ktorom prišlo o život pätnásť mladých ľudí židovského vierovyznania (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008).

Téme pogromov na Slovensku sa neprípisovala priveľká pozornosť práve v dôsledku cenzúry a nevedomosti. Je dôležité oboznámiť čitateľov mojej bakalárskej práce o týchto incidentoch, aby lepšie pochopili povojnový antisemitizmus ako doznievajúci vplyv holokaustu.

V tejto časti sa práca venuje Topoľčianskemu pogromu. Pri písaní práce som mala možnosť preskúmať danú problematiku, a to vďaka jednému z mojich respondentov, ktorý bol svedkom spomínaného pogromu. Zosobňuje veľmi špecifický príklad protižidovských nálad na území Slovenska. Respondent, vlastným menom Alexander Bachnár, narodený v roku 1919 v Topoľčanoch. Pán Bachnár na základe vlastnej skúsenosti poukázal na fakt, že Topoľčany tvorili pred druhou svetovou vojnou mesto husto obývané židovskými obyvateľmi. V Topoľčanoch žilo pred vojnou takmer tritisíc židovských obyvateľov z celkových osemtisíc. Pogrom, ku ktorému došlo práve v tomto meste, mal silno ekonomický podtext. Arizátori, ktorí „odcudzili“ židovský majetok počas druhej svetovej vojny mali veľké obavy vyplývajúce s návratu židovských obyvateľov. Najmä s následným domáhaním sa arizovaného majetku a pôdy naspäť pôvodným židovským majiteľom. „*Protižidovské nálady vyústili*

v pogrom, ktorí sa začal tým, že niekoľko mníšok začalo šíriť fámu o tom, že židovskí lekár Dr. Perger infikuje nežidovské, teda kresťanské deti a chce ich pozabíjať. Pán Dr. Perger síce dával deťom injekcie, ale proti obrne v dôsledku čoho dostali deti teploty, čo je logické. Ľudia zneužili túto fámu na to aby vyvolali tento pogrom“ (Alexander Bachnár, Ohel David, 8.2.2013).

Mnohí židia sa snažili o asimiláciu, práve z obavy útokov zo strany majority či štátu. Poslovenčovali si mená, upúšťali od praktizovania svojej viery, žili v zmiešaných manželstvách. Niektorí sa na základe krokov a postojov majority a štátu rozhodli pre inú stratégiu a to emigráciu do formujúceho sa štátu Izrael. No práve tí čo ostali, zaslúžili o znovuzrodenie židovskej komunity ako takej. Židovskí občania prešli neopísateľne bolestivým obdobím počas šoa a potrebovali pomoc, a to najmä psychickú podporu a empatiu.

Môžeme povedať, že v prvých štyroch povojnových rokoch došlo k istej obnove židovského života na území Slovenska. Táto obnova zahrňovala *„rekonštitúciu náboženských obcí, zreštaurovanie židovských synagóg, čistenie židovských cintorínov, výstavba nových mikve (rituálne kúpele), postavenie pamätníkov obetiam holokaustu. Rabínske školy ješivy vyvíjali činnosť v Bratislave i Košiciach. Kóšer reštaurácie a vývarovne poskytovali stravu preživším niekoľko mesiacov po oslobodení.“* (Jelínek J. A., 2000, s. 90) Prejavy antisemitizmu boli však stále súčasťou každodenného života židovských obyvateľov. Aj v dôsledku prevládajúceho antisemitizmu po vojne neustávali emigrácie Židov zo Slovenska.

Československá vláda im spočiatku nestála v ceste, práve naopak. *„Komunisti podporovali až do roku 1949 židovskú emigráciu do Izraela“* (Jelínek J. A., 2000, s. 91). Ich podmienkou však bolo rýchle vyst'ahovanie židovského obyvateľstva, a nie postupné s'ahovanie sa trvajúce niekoľko rokov. Od tých Židov, ktorí sa rozhodli neemigrovať sa očakávala úplná asimilácia s majoritným obyvateľstvom.

Po nástupe komunistickej strany, s čím súviselo aj prevzatie neobmedzenej moci, sa podmienky židovského života zmenili. Boli zakázané všetky židovské inštitúcie, židovské obce zanikli, organizovaný židovský život už viac neexistoval.

„Komunistický prevrat v roku 1948 presvedčil mnohých Židov, že Slovensko už nie je pre Židov bezpečným miestom“ (Jelínek J. A., 2000, s. 90).

Komunizmus vs. minorita

V nasledujúcej podkapitole je práca zaostrená na február 1948, kedy došlo ku komunistickému prevratu v Československu. Mojou úlohou je kritická analýza vzťahov štátu a majoritného obyvateľstva k židovskej menšine. Budem skúmať absenciu krokov zo strany štátu a štátnych inštitúcií pri celkovej rehabilitácii židovského obyvateľstva, a následné splynutie s majoritnou spoločnosťou. Mnoho Židov sa stretávalo s antisemitizmom, ktorý *„podporovali najmä niektoré režimy a taktiež mienkotvorné osobnosti“ (Vrzgulová & Salner, 2010, s. 82).*

Štát a štátne orgány si plne uvedomovali mieru antisemitizmu v krajine, no vzhľadom na celkovú zlú situáciu nepodnikali skoro žiadne kroky, ktoré by viedli k zmiereniu protižidovských nálad. Na území Slovenska dochádzalo k ostrému zápasu medzi demokratickými a komunistickou stranou. Komunistická strana predstavovala v očiach verejnosti, no najmä židovských občanov protifašistický odboj, teda koniec prejavov rasizmu či antisemitizmu. Práve vďaka tomuto presvedčeniu, mnoho Židov sympatizovalo s komunistickou stranou a stávalo sa členmi KSCĽ. Demokratická strana pozostávala s ľuďmi zameraných proti nacizmu. No keďže demokratická strana predstavovala jedinou možnú alternatívu proti komunistom, *„pritiahla mnohé temné elementy poškvrené fašistickou minulosťou, stala sa predstaviteľkou agresívneho slovenského nacionalizmu“ (Jelínek J. A., 2000, s. 2.časť 87).*

Obe tieto politické strany sa zhodovali v kladení prekážok reštitúciám. Komunistická strana zastávala názor, že majetok niekdajších bohatých Židov by mal byť prevedený štátu. Názorom demokratickej strany bolo stanovisko, že konfiškácia židovského majetku bola v súlade s právnym poriadkom Slovenského štátu, preto zodpovednosť za arizáciu kladú na tých, ktorý zákon stanovili. Celý proces reštitúcie považovali za *„zasahovanie do nedotknuteľnosti súkromného majetku a porušovanie zásad právneho poriadku, „ďalej nevideli dôvod, prečo by mali trpieť ľudia, ktorí majetok len dostali“ (Jelínek J. A., 2000, s. 2.časť 88).*

V roku 1948 je možné badať takmer úplnú asimiláciu židovského obyvateľstva s majoritnou spoločnosťou. Židia celkovým spôsobom života či vzdelaním úplne splynuli s väčšinou. Petr Brod tento proces označuje ako samovoľný, no zároveň vnútorne uvedomelý (Brod, n.d.), „*Pokud tedy mluvím o židech, je to určitá zkratka pro osoby, jejichž předkové byli před rokem 1948 židé. Řada osob, o kterých mluvím, se subjektivně za židy nepovažovala, ale považovalo jej za ně jejich okolí*“ (Brod, n.d.). Napriek pokusu o asimiláciu bol tento proces náročný a často krát sa nestretol s pochopením „*Niektorým sa ich zámer podaril, ďalší si skôr či neskôr mohli na vlastnej koži overiť, že platí príslovie „keď zabudneš na to, že si žid, vždy sa nájde antisemita, ktorý ti to pripomenie*“ (Salner, *Premeny židovskej identity po holokauste*, 2011, s. 67).

No aj tento proces postupnej asimilácie sa stretával s krízovým obdobím zo začiatku 50. rokov, ktoré do veľkej miery ovplyvnili dve dôležité skutočnosti: „*prvá veľká vlna emigrácií do Izraela v polovici 60. rokov a druhá vlna emigrácií po veľkej invázii v Auguste 1968*“ (Heitlingerová, 2007, s. 31). „*V Novembri roku 1949 bol vyhlásený zákon o náboženských spoločnostiach*“ (Heitlingerová, 2007, s. 31). Vtedajšia politická situácia, bola „ústretová“ voči náboženským slobodám. Zákon o náboženských spoločnostiach umožňoval dodržiavať židovským občanom niektoré zo sviatkov, ako napríklad *Pesach*, *Purim* alebo *Chanuka*. V niektorých mestách ako Košice, Bratislava alebo Praha sa usporadúvali rôzne spoločenské aktivity pre deti i mládež, napriek tomu však boli židovskí občania neustále monitorovaní komunistickými príslušníkmi. Zaoštarávanie a prevádzka náboženských obcí bola platená a kontrolovaná štátom, a všetky rozhodnutia, návštevy do zahraničia alebo obchodné stretnutia museli byť štátom schválené (Heitlingerová, 2007). Monitorovanie slúžilo ku kontrole činností židovských inštitúcií alebo občanov, ktorí boli pod drobnohľadom komunistického režimu. Tieto aktivity zo strany štátu mali za následok narastajúcu byrokráciu a taktiež v podstate nulovú možnosť rozvoja židovského náboženstva. To, čo malo svojim spôsobom prispieť k rozvoju, oficiálne viedlo k obmedzeniu možnosti vyznávať a aktívne pôsobiť ako člen Židovskej obce. Následkom toho bolo, že mnohé židovské náboženské obce donútené postupom času predať svoje historické budovy štátu. Tu narážalo židovské obyvateľstvo na problém spájajúci sa so zoštátňovaním majetku. (Heitlingerová, 2007) „*Počas komunistickej*

éry bolo zbúraných viacero slovenských synagóg a taktiež časť štvrti bývalého židovského mesta v Bratislave“ (Heitlingerová, 2007, s. 56).

Ako som už spomínala sionistické hnutia mali za úlohu starať sa o židovskú minoritu, taktiež podporovať integráciu tejto menšiny do spoločnosti. Úlohou sionistického hnutia bolo najmä vzdelávať židovských obyvateľov v sionistickom duchu. Cesta z diaspóry do Izraela od roku 1948 znamenala hlavne v sionistickom hnutí pre židovské obyvateľstvo cestu k lepšiemu životu a zlepšeniu životných podmienok. Návrat do svojho pôvodného historického obydľia chápali, ako návrat k dôstojnejšiemu spôsobu života. Väčšina ľudí, ktorí odchádzali do Izraela v roku 1948 boli sionisti. Tento pojem vysvetľuje vo svojom príspevku Petr Brod slovami: „-sionisté, zastánci založení a udržení samostatného židovského štátu.“ (Brod, n.d.). Toto hnutie vidí jedinou voľbu ako sa vyhnúť antisemitizmu, a to založiť vlastný štát.

Nenávisť voči sionistom zo strany štátu vyvrcholila začiatkom 50.rokov, kedy sa odohral Slánskeho proces. Tento proces môže byť považovaný za prvú proti židovskú propagandu od konca 2. svetovej vojny. Bolo obžalovaných 12 ľudí, ktorí sa považovali za už asimilovaných židov, aj so samotným generálnym tajomníkom Československej komunistickej strany Rudolfom Slánským. Všetci boli obvinení z vlastizrady a sionistického spolčenia proti vláde. Deväť z nich bolo popravených v roku 1952. Treba poznamenať, že celý proces bol prenášaný štátnym rozhlasom. Tento vykonštruovaný proces predstavoval verejnosti židovských obyvateľov ako nepriateľov národa. (Heitlingerová, 2007). *„Takže som sa stal redaktorom armádneho denníka Bojovník, pretože som bol v tom čase ešte v armáde. Stadiaľ som bol vyžiadaný do redakcie vtedajších ústredných novín komunistickej strany Pravda. V týchto novinách som robil dva roky, no potom keď došlo k smutne známemu procesu s Rudolfom Slanským, tak som bol z Pravdy vyhodенý. Odôvodnenie bolo, že musím pracovať manuálne v nejakej fabrike. Bol som teda prevedený do vtedajšej Dimitrovky a ďalšie dva roky som pracoval ako zvarač.“ (Alexander Bachnár, Ohel David, 8.12.2013).*

Ako vidíme otvorený antisemitizmus sa vyskytoval v médiách, divadlách, rozhlasovom vysielaní, vo verejných vystúpeniach politikov. Židovskí obyvatelia boli v tomto období vykresľovaní ako prozápadní, to znamenalo prosocialistický. Výsledkom prevládajúceho antisemitizmu bol fakt, že v školských učebniciach sa nepoužívalo slovo žid, a to ani v súvislosti s holokaustom. Situácia bola problémová aj napriek tomu, že väčšina českých aj slovenských Židov bolo sekularizovaných a asimilovaných. Židovská náboženská obec bola jedinou uznávanou inštitúcou štátom (Heitlingerová, 2007). Chcem poukázať na to, že návrat domov bol v mnohom komplikovaný a dlhodobý proces, ktorý si vyžadoval dávku trpezlivosti a tolerancie. Vplývali naň komplikované vzájomné vzťahy medzi štátom, majoritou a židovskou komunitou. Ako konštatuje Ivica Bumová: *“Z dôvodu „nespolupráce štátu“ v rokoch (1948-1949) emigrovala približne tretina vtedajšieho slovenského židovstva“* (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2012, s. 44). Práve pre tieto nedoriešené problémy videlo mnoho židovských obyvateľov východisko z ich štátnoobčianskeho, spoločenského a ekonomického postavenia vo vystávaní sa do Izraela.

V 60. rokoch sa situácia čiastočne uvoľnila, v zmysle oddeľovania kultúrnej sféry od sféry straníckej a štátnej. Židovské záležitosti sa povýšili na verejné, získali legitimitu. V dôsledku toho sa začali vydávať knihy so židovskou tematikou, a taktiež vzniklo mnoho filmov so židovskou tematikou. Vznikali aj filmy o holokauste. Medzi jeden z najznámejších filmov patrí *Obchod na Korze*, ktorý získal Oscara. *„Obchod na korze je československý film režisérov Jana Kadára a Elmara Klosa. Bol natočený v roku 1965 na motívy poviedky Ladislava Grosmana. V roku 1966 získal film Oskara v kategórii cudzojazyčný film. Dej filmu Obchod na korze sa odohrával počas druhej svetovej vojny v malom meste Slovenského štátu. Stolár Tono Brtko, poctivý slušný človek príjme pod nátlakom svojej ženy od vysoko postaveného švagra arizačný dekrét na obchod staručkej pani Lautmannovej. Aj keď je obchod nevýnosný, Brtko v ňom zotrúva a predstiera, že arizuje. Stará pani sa o Tona stará, ako o syna a on jej pomáha, ako môže. Príde však deň, keď všetci Židia v mestečku obdržia predvolanie k transportu. Všetci okrem pani Lutmannovej. Tono sa ju spočiatku snaží ukryť, no neskôr ju prehovára, aby sa sama prihlásila. Tlak udalostí dovedie Tona Brtku k hraničnej životnej situácii“* (Magdaléna Milková, 2007).

V 60-tych rokoch prebiehali rehabilitačné procesy, v ktorých bolo rehabilitovaných mnoho politikov, rovnako tiež účastníkov Slánskeho procesu. Mnohým židovským obyvateľom bolo povolené rozšíriť svoje aktivity smerom na západ. Židovská komunita sa nemusela obmedzovať len na kultúrne akcie, ale mohla zakladať rôzne vzdelávacie, spoločenské alebo spomienkové kroky k zlepšeniu židovského života (Heitlingerová, 2007). Toto obdobie predstavovalo veľmi významný krok k ozdraveniu židovskej komunity na území Slovenska. Židovskí obyvatelia si mysleli, že 60. roky znamenajú koniec sporov týkajúcich sa ich problémového asimilačného procesu, či pokračovania židovského života na Slovensku.

Po počiatočnej eufórii však prišlo sklamanie, ktoré predstavuje následné obdobie normalizácie. Židovskí obyvatelia dúfali v pokoj a v nastolenie harmónie v ťažko skúšaných medziľudských vzťahoch. Obdobie normalizácie v Československu v rokoch 1970-1989 bolo ideológiou podobné ako päťdesiate roky. Vo všetkých ohľadoch bolo toto obdobie pre židovské obyvateľstvo nepriaznivé. Počas obdobia komunizmu bolo obmedzovanie židovských obyvateľov badateľné, no nie až také fatálne ako počas holokaustu. Autor Petr Brod spomína na rôzne organizácie, ktoré mali za úlohu evidovanie a sledovanie židov v povojnovom Československu: „*Víme, že v rámci tzv. operace Pavouk se Státní bezpečnost snad už od 50.let snažila vést přesnou evidenci osob, které považovala za židy. (Brod,n.d.)*. Táto akcia bola zahájená v roku 1972, „*mala za cieľ sledovať a viesť kartotéku o všetkých židoch žijúcich v Československu*“ (Heitlingerová, 2007, s. 47). Dochádzalo k častému monitorovaniu „podozrivých“ osôb, práve pre ich židovský pôvod. Odôvodnením akcie Pavouk malo byť sledovanie prebiehajúceho procesu asimilácie. Naopak neustále monitorovanie a výsluchy nenapomáhali, práve naopak, sťažovali celý proces. (Heitlingerová, 2007). „*Tieto zdravotnícke rešerše som robil až do roku 1976 už ako dôchodca. V tomto roku som otiaľ odišiel, pretože riaditeľom sa stal jeden funkcionár strany, jeho meno nechcem uviesť, a tento funkcionár nemal rád dva typy ľudí. Nemal rád Židov a nemal rád vylúčených zo strany. Ja som splňal obidve kritéria*“ (Alexander Bachnár, *Ohel David*, 8.12.2013).

Aj napriek nepriaznivým podmienkam počas obdobia komunizmu, prekvapivo podľa jednej z prečítaných štúdií bol vzťah ku komunizmu vo väčšine prípadoch pozitívny.

U väčšiny asimilovaných židov bol postoj kladný, a to najmä v mužských prípadoch kedy „33% slovenských židov malo otca, ktorý participoval v komunistickej strane Československa“ (Heitlingerová, 2007, s. 86). Na Slovensku to však platilo opačne pre ženy, kde počet antikomunistiek prevyšoval, no v mnohých prípadoch to bolo aj z dôvodu nezájmu o politiku. „*Moja mama zo začiatku považovala komunistické hnutie za jedinú záruku spoločenskej spravodlivosti a neopakovateľnosti šoa. Antisemitizmus ako taký bol pre ňu len v komunistickej spoločnosti odsúdený na zánik. Mýlila sa ako veľa našich ľudí*“ (Heitlingerová, 2007, 86).

Náboženstvo v povojnovom období nemalo taký hlboký zmysel ako pred vojnou. Aj preto bol vzťah židovskej komunity k judaizmu počas komunizmu diferencoval. V pobožnejších rodinách sa stotožňovali so židovskou identitou, a v tomto duchu vychovávali aj svoje deti. No ortodoxných Židov bol pomerne menší počet ako pred vojnou. Komunistická ideológia preferovala ateizmus na školách. V mnohých prípadoch Židia uctievali svoje náboženstvo tajne, zo strachu z kariérnych problémov, keďže mnohí boli členmi komunistickej strany, čo bolo v rozpore s judaizmom. Častým javom počas tohto obdobia bolo pripomínanie židovstva, a to najmä sekulárne asimilovaným Židom formou urážlivých rasistických narážok. S týmto druhom antisemitizmu sa židovskí občania stretávali „*na pracoviskách, v obydliach, stretávali sa s rôznymi posmeškami a poznámkami o židovskej povahe, nedôveryhodnosť, neochota pracovať s lopatou, láska k peniazom*“ (Heitlingerová, 2007, s. 108)

Úplnú slobodu a riešenie židovskej problematiky predstavovala až Novembrová revolúcia v roku 1989, zvaná tiež ako Nežná revolúcia. Revolúcia mala hlboký dopad na životy židovskej komunity v Československu. Táto etapa znamenala koniec komunizmu v Československu. Možné bolo voľné zhromažďovanie sa a neskrývanie svojej identity. „*Veľa ľudí rozmýšľalo o emigrácii, takisto aj my. Lenže v našom prípade to bolo veľmi ťažké keďže otec tu mal mamu, ktorá bola veľmi ťažko chorá a nechceli sme ju opustiť, preto sme sa nakoniec rozhodli ostať*“. *Poznal som veľmi veľa ľudí, ktorí emigrovali no po ich emigrácii sa pretrhli zväčša všetky putá s rodinnými príslušníkmi alebo príbuznými, teda sme ďalej neudržiavali kontakt. Potom až po Nežnej revolúcii keď prichádzali naspäť alebo na návštevu pretože tu*

prebiehalo odškodnenie z Nemecka aj Slovenska taktiež z Medzinárodného Červeného Kríža“ (Jozef Pevný, Ohel David, 8.12.2013).

Nástup demokracie znamenal koniec monopolu moci KSČ. Nástup demokracie oživil témy ako konfiškácia majetkov, finančná kompenzácia alebo sociálna starostlivosť o starnúcich obetiach holokaustu a mnohé iné (Heitlingerová, 2007, 13:211). Záujem o znovuobjavenie židovskej identity u židovských komunít bol veľký. Dôkazom toho bol vznik nových „*židovských inštitúcií, spolkov, publikácií, taktiež obnova židovských cintorínov, múzeí a pamiatok*“ (Heitlingerová, 2007, 157).

Situácia na území Slovenska počas obdobia komunizmu prešla rôznymi komplikovanými procesmi, ktoré neboli v súlade s priaznivou spoločenskou situáciou smerom k židovskej minorite. Po prečítaní odbornej literatúry môžeme spozorovať fakt, že KSS v určitých obdobiach využila židovské schopnosti, intelekt a peniaze vo svoj prospech. No vo viacerých prípadoch nebola nápomocná, najmä čo sa týka reštitučných zákonov. Práve naopak proces spomaľovala, až úplne zastavila. (Jelínek J. A., 2000).

III. Kapitola: Vplyv a dopad holokaustu

Počiatočná eufória preživších sa obrátila na veľké sklamanie zapríčinené viacerými faktormi. Prvým determinantom bolo zistenie preživších, že sa nevrátili do starých pomerov, na ktoré boli zvyknutí pred vojnou. Táto mylná predstava prehľbovala povojnovú depresiu, ktorou trpeli židovskí obyvatelia. Židovskí občania si nepredstavovali hrôzu napáchanú počas druhej svetovej vojny až v takých rozmeroch, aké boli v skutočnosti. „*My sme verili, že po oslobodení sa všetky rozpory medzi občanmi akéhokoľvek pôvodu či už sociálne, osobné, politické či náboženské, že všetky rozpory sa zlikvidujú a , že prestanú existovať. Žili sme v predstave, že nadíde éra pokoja a spravodlivosti no nestalo sa tak*“ (Alexander Bachnár, *Ohel David*, 8.12.2013). Dôsledky holokaustu boli hrozivé a badateľné ihneď po návrate „domov“, najmä čo sa týka počtu židovských obetí, ktorí si druhá svetová vojna vyžiadala. (Salner, *Židovská komunita po roku 1945*, 2006, s. 51) Je dôležité upozorniť na veľmi zlý fyzický i duševný stav preživších, ktorí sa vracali z úkrytov či koncentračných táborov. „*Fridrich sa vrátil v hroznom zdravotnom stave. Všetci sme boli len kosť a koža, ale on vyzeral priam desivo. Umiestnili ho rovnako do karantény, ale pustili ho. Mal týfus. Škaredými hnisavými ranami posiate celé telo. Lekárska pomoc nebola. Nemali sme nič, čím by sme lekára vedeli zaplatiť. Ako náhle sa z choroby horkoťažko dostal, vyhlásil, že on tu nezostane. Po tom všetkom, čo tu prežil a prekonal, tu žiť nemôže. V tom čase ľudia húfom emigrovali do Palestíny*“ (Marta Szilárdova, *Ohel David*).

Príchod „domov“ sa spájal aj zo základnými existenčnými problémami, no najmä zo stratou akéhokoľvek materiálneho zabezpečenia. Práve dôsledkom spomenutých faktorov bola obnova života po skončení druhej svetovej vojny „*ťažšia predovšetkým pre tých , ktorí stratili svoju rodinu, a tým často i materiálne zázemie*“ (Salner, *Židovská komunita po roku 1945*, 2006, s. 52). Vplyvom vyššie spomenutých skutočností sa trauma a depresia preživších často menila na obviňovanie sa. Prečo som to prežil ja? Prečo museli zahynúť moji drahí?

Realita vplývala na židovských obyvateľov najmä čo sa týka individuálnej existencie, spájajúcej sa so stratégiou emigrovať či ostať. Veľké množstvo židovských

obyvateľov sa rozhodlo pre emigráciu do Čiech, Prahy po roku 1945. „V rokoch 1945-1947 emigrovalo zo Slovenska približne 1500 Židov do Palestíny alebo do iných krajín“ (Salner, Židovská komunita po roku 1945, 2006, s. 52). Emigrácie sa znásobili v roku 1948 a to nielen vplyvom sionistických hnutí, no najmä zmenenou politicko-spoločenskou situáciou na Slovensku, rovnako ako negatívnym prístupom komunistickej strany voči štátu Izrael. V roku 1949 boli teda emigrácie zo Slovenska najväčšie, aj pod vplyvom mnohých protižidovských výtržností a narastajúcemu antisemitizmu v krajine. Riešenie dilemy či ostať alebo emigrovať riešili židovskí obyvatelia rôznymi spôsobmi. Tí, ktorí sa rozhodli pre stratégiu emigrácie podnecovali všetky možné kroky v tomto zmysle, ako napríklad predaj všetkého majetku, často krátko aj pretrhnutie puta s príbuznými či priateľmi. Tí Židia, ktorí sa rozhodli zostať, udávali dôvod udržanie rodinného puta a pocit spolupatričnosti. V ťažkých povojnových časoch bolo udržiavanie rodiny veľmi dôležitou súčasťou života židovských obyvateľov. Tí, ktorí mali to šťastie, že sa stretli so svojou rodinou si túto skutočnosť nadovšetko cenili. Prepojenie a udržanie rodiny pokladali za najdôležitejšie.

V ťažkých povojnových časoch sa museli židovskí obyvatelia vysporiadať najmä s existenčnými, no i s osobnými problémami. Museli zaujať jasné stanovisko k ich ďalšej stratégii v mierových podmienkach, týkajúcej sa otázky identity vzhľadom k židovstvu. Petr Brod rozdeľuje spomínané stratégie na tri rôzne: „*sionisti, asimilanti a aktivisti*“ (Salner, Židovská komunita po roku 1945, 2006, s. 53). Sionisti a ich hnutie vnímali asimiláciu židovských obyvateľov veľmi negatívne, považovali ju za nemožnú. Jediné východisko videli v emigrácii do Palestíny resp. Izraela. Asimilanti sa práve naopak rozhodli pre zotrvanie v krajine a pravdepodobný fenomén povojnového antisemitizmu neriešili odchodom z krajiny. Aktivisti sú tí Židia, ktorí odmietali tradičné formy judaizmu a sympatizovali s novými ideálmi nástupom komunistickej strany k moci. Aktivisti pripisovali ich zotrvanie v krajine práve stotožneniu sa s komunistickými ideálmi rovnoprávnosti bez ohľadu na rasu a zlepšeniu pomerov. „*Antisemitské procesy oficiálneho režimu v 50. rokoch boli tak pre mnohých Židov veľkým sklamaním*“ (Salner, Židovská komunita po roku 1945, 2006, s. 61).

Holokaust ovplyvnil a zmenil nielen celkovú štruktúru hodnôt v živote židovskej minority, no takisto zmenil štruktúru povojnových židovských obcí na území

Slovenska. Smery judaizmu pred vojnou boli rôzne. Rozdeľovali sa na *neologický, ortodoxný a status quo ante*. „Dôsledkom holokaustu i na nátlak štátnej moci sa pre židovské obce po vojne stali smerodajné ortodoxné náboženské obrady“ (Salner, Židovská komunita po roku 1945, 2006, s. 54). Ortodoxný smer však prinášal mnoho problémov, a asimilovaní Židia sa nevedeli s týmto smerom stotožniť. Rozvoj židovských náboženských obcí priamo závisel od vôle jednotlivcov participovať na zvykoch a udržiavať zákazy a príkazy judaizmu. Vďaka tomuto javu je badateľný povojnový nárast sobášov a zakladaní si rodiny.

Na druhej strane povojnové asimilačné procesy nadobúdali vzostupný charakter. Najmä čo sa týka mladšej generácie židovských občanov. Dôsledkom holokaustu cítilo čoraz viac Židov túžbu splynúť a nejako sa neodlišovať od ostatného majoritného obyvateľstva. Táto zmena identity zapríčinila, najmä pri mladšej generácii, vznik zmiešaných manželstiev alebo konvertovanie na kresťanskú vieru. Peter Salner vysvetľuje zmenu hodnôt tesne po holokauste a poukazuje na židovskú identitu a jej multiplicitu. V ťažkých povojnových časoch bol badateľný, intenzívny vplyv holokaustu ako konštatuje Sergej Lagodinsky: „Dneska má nanejvyšší smysl ptát se kolik identit lidé mají. Neměl by tu být imperativ či povinnost jednu si vybrat a ty ostatní zavrhnout. Chápu lidi, kteří mají multikulturní společenské problémy, ale vícečetná identita není negativní a když už ji člověk má, je normální být loajální k několika zemím. Lidé jako já jí nijak netrpí. Prostě s tím žijou a sám sebe se neptám, jestli jsem žid, Nemeč nebo Rus. Jsem všechno najednou. Typická otázka v Nemecku je: Jste nemečtí židé nebo židovští Nemečtí? Ale většina lidí by si nevybrala ani jedno, protože obojí jim připomíná holocaust“ (Salner, Premeny židovskej identity po holokauste, 2011, s. 55). Tento citát vysvetľuje konkrétnu situáciu ako je identita židov rôznorodá a nemá po holokauste individuálny charakter.

Holokaust ovplyvnil židovskú komunitu v rôznych ohľadoch. Je dôležité však rozdeliť prvú a druhú generáciu preživších. „Prvou generáciou označujeme preživších a druhou generáciou označujeme „deti holokaustu“, ktoré holokaust ako taký nepoznali osobne, pretože boli veľmi malé, no dôsledky holokaustu ako bolo fyzické či psychické utrpenie ich rodičov vnímali veľmi intenzívne. Tému druhej generácie Židov sa venuje Peter Salner no na tento fenomén rovnako upozornila „Helen Epsteinova v knihe Children of Holocaust s podtitulom Conversations with sons and

daughters of survivors“ (Salner, *Premeny židovskej identity po holokauste*, 2011, s. 54,55). Zmýšľanie a fungovanie života Židov na Slovensku podstatnou mierou ovplyvňoval počet vyvraždených príbuzných. „*Po Osvienčime človek zapochyboval, veľmi zapochyboval. Hovorí sa: „Koho Boh miluje, toho navštevuje.“ Človek cítil po tom všetkom obrovskú krivdu a bolesť*“ (Marta Szilárdova, *Ohel David*).

Vznikol neúmerený počet neúplných rodín a často krát sa o prežitom období holokaustu, životných zážitkoch a peripetiách v židovskej rodine nehovorilo, pretože pripomínanie reality bolo pre samotných ľudí natoľko bolestivé, že sa rozhodli mlčať a zabudnúť. Tabuizovanie témy holokaustu a dozvedanie sa o svojom židovskom pôvode náhodne, spôsobovalo pri druhej generácii krízu identity. Druhá generácia sa nevedela stotožniť so svojou židovskou identitou a odkrytie rodinného príbehu bolo pre nich šokom.

Zatajovanie židovského pôvodu prvej generácie môžeme chápať ako obrannú reakciu na rastúci antisemitizmus, rovnako ako odmietanie Židov majoritným obyvateľstvom. Akt obrannej reakcie v sebe niesol prvky absolútneho zatajovania židovského pôvodu, slovakizáciu mien, či úplné odmietanie judaizmu a tradícií. Prevládajúcim javom bolo dozvedanie sa o svojich mŕtvych príbuzných nepriamo, a nie od vlastnej rodiny. V dôsledku smrti najbližších sa menili hodnotové rebríčky židovských obyvateľov. Peter Salner vo svojej štúdií popisuje rozličný priebeh a výsledok týchto procesov: a) *zotrvávanie na princípoch ortodoxného judaizmu b) čiastočný ústup od tradičných noriem, c) nevnímanie židovstva religiózne, ale ako záležitosť etnického pôvodu d) poníženie počas holokaustu ako dôvod pre stratu viery, e) pokračovanie problémov aj v podmienkach „budovania socialistickej spoločnosti“, f) pokus časti preživších o splynutie s majoritou. Židia si úradne menili (poslovenčovali) mená, skrývali pôvod, z presvedčenia alebo oportunisticky vstupovali do KSC, prerušili kontakty s komunitou, podnikali ďalšie kroky*“ (Salner, *Premeny židovskej identity po holokauste*, 2011). Motívy pre zmeny boli rôzne. Nesúhlas s dogmatizmom ortodoxie, prechod na iný druh judaizmu, členstvo v ateisticky orientovaných hnutiach, strach z odlišnosti atď. V roku 1945 však tieto rozhodnutia jasne a do najväčšej miery ovplyvnila hrôza prežitého holokaustu a podnet bol zväčša emocionálneho charakteru. Preživších možno teda označiť ako „generáciu zmeny“. Identita druhej generácie židovského obyvateľstva (tvoria ju deti preživších a ich stratégie v rámci židovského náboženstva) bola a je zákonite ovplyvnená prvou generáciou.

Druhú generáciu tvoria deti preživších a ich stratégie v rámci židovského náboženstva. Valerián Trabalka píše o „*odklonení sa židov od židovstva ako príčinu uvádza silný negatívny zážitok rodičov či starých rodičov z obdobia šoa a následného obdobia komunizmu. „Pud sebazáchovy zrodil túžbu zaradiť sa do davu, splynúť s okolitým svetom, ničím sa neodlišovať“*“ (Salner, *Premeny židovskej identity po holokauste*, 2011, s. 46). Mlčanie o židovstve spôsobovalo nevedomosť, alebo dozvedanie sa o svojom pôvode až v neskoršom veku. Preto mnohí mladí ľudia nemali dostatok informácií čo židovstvo zo sebou prináša. Títo ľudia vnímali svoju identitu nereligiózne, preto ich identita bola v mnohých prípadoch spochybňovaná. (Salner, *Premeny židovskej identity po holokauste*, 2011).

Procesy asimilácie silneli aj vďaka zmene politickej situácie v Československu po komunistickom prevrate vo februári 1948. Tí Židia, ktorí sa rozhodli pre ateizmus úprimne verili a sympatizovali s komunistickými ideálmi. Verili v silný protifašistický postoj, zrovnoprávenie spoločnosti či zánik antisemitizmu. Niektorí verili, že ich už nikto nebude považovať za Židov a nebudú pociťovať vplyv antisemitizmu, pretože ten v komunistickej ideológii existovať nebude. Dúfali, že sa všetci občania stotožnia s ideológiou rovnosti, bez ohľadu na náboženstvo či pôvod. Aj napriek presvedčeniu, že práve komunizmus zbaví všetkých Židov žijúcich v Československu povojnového antisemitizmu sa tak nestalo.

Ako môžeme vidieť antisemitizmus zasiahol všetkých Židov bez rozdielu na to, či boli asimilovaní, alebo aktívne participovali v náboženských obciach. Trauma holokaustu sa nedotýkala len jednotlivcov, no celej skupiny židovských občanov. Povojnová rehabilitácia židovského obyvateľstva sa niesla v znamení súdržnosti. Židovskí občania po holokauste vykazovali pocity ako beznádej, ľútosť, izolácia. No najmä volanie o pomoc. Dôležitosť v rozprávaní o holokauste vidí Michaela Hapalová najmä v skupinovom pomáhaní obetiam. Mnohí preživší vnímajú rozhovory ako istý druh terapie. Aj vďaka rozhovorom nadobúdajú istý pocit vyrovnania sa so svojou stigmatizovanou minulosťou, založenou na identite holokaustu.

Záver

Mnoho ľudí sa ma pýtalo, prečo som si vybrala práve tému týkajúcu sa života Židov na Slovensku po holokauste teda po skončení druhej svetovej vojny. Je ti tá téma blízka? Dotýka sa ťa osobne, alebo sa len zaujímaš o túto problematiku?

Odpovedala som vždy rovnako. Dotýka sa ma. Pochádzam zo židovskej rodiny teda mám v rodine príbuzných, ktorým holokaust zasiahol do života a následne ho zmenil o stoosemdesiat stupňov. Ja osobne vnímam túto tému veľmi citlivo, preto som sa snažila k respondentom, ktorí mi poskytli rozhovor pristupovať s rešpektom a porozumením. Keď raz prežijete niečo, čo Vám poznačí zvyšok života, často krát neradi obnovujete spomienky, preto je dôležité sa dobre pripraviť na kladenie otázok. Tabuizovanie témy je niekedy ľahšia cesta k zabudnutiu. K získaniu svedectiev mi pomohli respondenti z Ohel-David a rozšírili moje vedomosti o téme s tým, že každý prispel mojej práci svojím životným príbehom. Týmto by som sa im rada poďakovala, pretože, sú to práve oni, ktorí sa veľkou mierou pričínili o to, aby táto práca vznikla.

Téme povojnovej situácie židovskej minority na Slovensku som sa rozhodla venovať najmä vďaka Pani Marte Szilárdovej, kvôli, ktorej som si uvedomila, že druhá svetová vojna bola k Židom na Slovensku nemilosrdná a nadobudla som pocit, že sa o to treba podeliť. Nemo som počúvala jej dojímavý príbeh. O nej samotnej, o jej rodine, o situáciách, ktoré im zmenili životy. Silný príbeh tejto obdivuhodnej ženy ma zasiahol natoľko, že som sa rozhodla práve pre tému povojnovej situácie slovenského Židovstva.

Cieľom mojej bakalárskej práce bolo zamerať môj výskum smerom k židovskej minorite a poukázať na zložitú životnú situáciu preživších, ktorí sa vracali z koncentračných táborov či úkrytov. Víziou bakalárskej práce bolo ukázať, že holokaustom sa židovské trápenie neskončilo. Po príchode domov sa museli židovskí obyvatelia vysporiadavať zo základnými existenčnými problémami, rovnako ako s fenoménom povojnového antisemitizmu, ktorý bol mnohokrát zakorenený v mysliach majoritného obyvateľstva. Treba však poznamenať, že s povojnovým

antisemitizmom sa nestretávali všetci židia, niektorí mali šťastie a obyvateľstvo ich prijalo vládne. Bakalárska práca pracovala s konkrétnymi príkladmi zo života židovskej menšiny. Židovskí obyvatelia volili mnohé stratégie pre lepšiu budúcnosť. Každé rozhodnutie bolo ovplyvnené mnohými okolnosťami. V bakalárskej práci som opisovala tri hlavné a to asimiláciu, emigráciu a zotrvanie pri náboženských zvykoch a tradíciách.

Pri rozhovoroch s obeťami holokaustu som pochopila, že práva vďaka statočnosti, tých, ktorí sa rozhodli podeliť zo svojimi príbehmi sa my ľudia máme čo učiť. Ich jediným prianím je, aby sa nezabudlo a práve to bolo aj mojím cieľom v tejto práci.

INTERVIEW GUIDE

S respondentmi som sa stretla v zariadení pre seniorov Ohel-David. V prvom rade som sa im poďakovala za ochotu obohatiť môj výskum o životné príbehy, ktoré mi dopomôžu lepšie pochopiť situáciu povojnovej židovskej minority na Slovensku. Po predstavení témy mojej bakalárskej práce som začala s kladením citlivo vybraných otázok vzhľadom na dané traumatické obdobie. Rozhovory boli zaznamenané diktafónom dňa 8.12.2013.

Životopisné údaje respondentov

- 1) Kde ste sa narodili?**
- 2) Ako sa volali vaši rodičia, akú mali profesiu?**
- 3) Koľko ste mali súrodencov a ako sa volali?**
- 4) Mohli by ste mi porozprávať o tom, ako ste prežili druhú svetovú vojnu? (čo ste robili, kde ste sa nachádzali keď začala druhá svetová vojna, čo si pamätáte z jej začiatku, kde bola vaša rodina?)**
- 5) Mohli by ste mi porozprávať kedy a ako ste sa vrátili domov?**
- 6) Kam ste sa vrátili, ako ste sa tam dostali, s kým ste tam išli?**
- 7) Čo sa stalo s vašim domovom?**
- 8) Vlastnili ste pred druhou svetovou vojnou dom, byt respektíve bývali ste v prenájme, alebo u rodiny?**
- 9) Ak ste sa vrátili domov a býval tam niekto iní, kto tam býval?**
- 10) Aký bol byrokratický postup pri navrátení majetku?**
- 11) Ako ste ho získali, respektíve nezískali späť?**
- 12) Aké boli reakcie na príchod židovského obyvateľstva zo strany majoritného obyvateľstva?**
- 13) Ako sa k vám správali občania, cítili ste prejavy povojnového antisemitizmu? Ako sa prejavovali tieto nálady? Ako vás prijalo nežidovské obyvateľstvo? (konkrétne príklady)**
- 14) Poskytoval štát nejaké náhradné ubytovanie pre preživších, ktorí sa vrátili z úkrytov či táborov?**

15) Poskytoval štát nejakú finančnú pomoc preživším? Z čoho ste žili? Ako ste riešili základné existenčné problémy? (šatstvo, ubytovanie, strava, zdravotná starostlivosť)

16) Akú úlohu zohral vo vašom živote sionizmus?

17) Uvažovali ste o emigrácii, poznáte niekoho kto emigroval? (Kam, za akých okolností?)

18) Máte pocit alebo skúsenosť, že štát mal snahu o sociálnu rehabilitáciu židovských obyvateľov?

19) Máte pocit, že štát pomáhal pri opätovnom zaradení židovských obyvateľov do spoločnosti, alebo skôr naopak, zlyhal alebo dokonca mal štát veľmi negatívny postoj voči židovskej komunite? (konkrétne príklady)

20) Boli ste veriaci pred obdobím holokaustu?

21) Aké sviatky ste vyznávali v predvojnovom období?

22) Zmenila sa vaša viera s ohľadom na prežité obdobie holokaustu?

23) Ako ste vnímali židovskú komunitu v povojnovom období?

24) Chceli sa židovskí obyvatelia integrovať, alebo naopak ešte viac odpojiť?

Úvod a predstavenie bakalárskej práce

Životopisné údaje : Jozef Pevný narodený 21.3.1935 narodený v Bratislave

Otec Ľubomír Pevný povolanie -lekár

Matka za slobodna Hoffmanová povolanie- žena v domácnosti neskôr zdravotná sestra v Bratislave

Pán Bachnár má jedného brata, ktorý žije v Spojených štátoch amerických

Náboženstvo

Rodina Pána Pevného bola veriacia nie však ortodoxne založená

Rodina dodržiavala hlavné sviatky ako Nový rok (Roš-ha-šana) a Jom Kipur taktiež šábes

„Viera po holokauste klesla. Ľudia sa pýtali „Kde je Boh?, keď dovolí tieto zverstvá“. Ale my sme dodržiavali hlavné sviatky aj po vojne a dodržiavam ich dodnes“.

Mohli by ste mi porozprávať o tom, ako ste prežili druhú svetovú vojnu? (čo ste robili, kde ste sa nachádzali keď začala druhá svetová vojna, čo si pamätáte z jej začiatku, kde bola vaša rodina?)

„Pred vojnou sme bývali na Palisádach. Otec tam mal aj súkromnú ordináciu, kde robil doktora. No v roku 1941 vyšlo nariadenie, že židovskí občania nemôžu ďalej bývať v centre mesta, tak sme sa museli presťahovať. Odvtedy sme bývali na Holubiho ulici. A do nášho pôvodného bytu na Palisádach sa nast'ahoval niekto iný. Zlomovým bodom bola situácia, keď sa začal transport Židov. Táto situácia sa pomaly zhoršovala a my sme si uvedomili, že sa musíme ukryť. Schovali sme sa u jednej známej na Šulekovej ulici. Boli sme tam asi tri mesiace. No po troch mesiacoch nás našli gestapáci. Určite nás niekto udal, takže nás umiestnili najprv do Serede a potom otec išiel do Nemecka a my do Terezína“.

„Takže sme sa aj ukryvali, a boli sme v koncentračnom tábore v Terezíne. Šesť mesiacov s mamou a bratom a otec bol v Nemecku pri Berlíne“.

Mohli by ste mi porozprávať kedy a ako ste sa vrátili domov? Ako ste sa dostali z koncentračného tábora?

„Vrátili sme sa naspäť do Bratislavy vlakom, ktorí išiel raz na jednu trasou, potom sa vrátil a išiel na trasou druhou. Celé to trvalo asi desať dní vlakom, pretože trate boli zničené a pokazené, preto bola cesta taká komplikovaná“.

„Mal som neskutočné šťastie, že som sa vrátil z koncentračného tábora v Terezíne spolu s mojim bratom aj mamou. Ostatní toto šťastie nemali“.

Čo ste urobili ako prvé keď ste sa vrátili z koncentračného tábora?

„Ako prvé sme išli ku starej mame z otcovej strany, lebo tá to takisto prežila. Stará mama bývala tiež v Starom meste. Bývali sme tam všetci spolu s mojim otcom mamou a bratom asi päť mesiacov. Po týchto piatich mesiacoch sme si našli byt na Palisádach na Kuzmáňho ulici. Keďže sa nám podarilo získať byt do starého bytu sme sa ani nešli pozrieť, ani sme ho nežiadali naspäť.“

Aké boli reakcie na príchod židovského obyvateľstva zo strany majoritného obyvateľstva?

Ako sa k vám správali občania, cítili ste prejavy povojnového antisemitizmu? Ako sa prejavovali tieto nálady? Ako vás prijalo nežidovské obyvateľstvo? (konkrétne príklady)

„Reakcie majoritného obyvateľstva na návrat židov boli rôzne no zväčša negatívne. Ja som sa pred vojnou nestýkal skoro vôbec s nežidovskými deťmi a po vojne to ostalo rovnaké, najmä v dôsledku prevládajúceho antisemitizmu. Počul som veľa krát negatívne reakcie. Ako napríklad, že sa nás vrátilo viac ako nás odišlo. Tieto reakcie boli skutočne veľmi nepríjemné“.

„Keď som nastúpil do školy sprvu boli spolužiaci veľmi neistí a vyhýbali sa mi. No postupom času sa nejakým procesom s nami stotožnili a prestali riešiť, či sme Židia“.

Poskytoval štát nejakú finančnú pomoc preživším? Z čoho ste žili? Ako ste riešili základné existenčné problémy? (šatstvo, ubytovanie, strava, zdravotná starostlivosť).

„Otec bol lekár, takže keď už sme mali byť ordinovať otec doma. Nejaké peniaze zarobiť vedel. No po februári 1948 už nemohol ďalej ordinovať vo svojej vlastnej ordinácii, ale musel byť zamestnaný. Zamestnal sa ako obvodný lekár“.

Akú úlohu zohral vo vašom živote sionizmus?

Uvažovali ste o emigrácii, poznáte niekoho kto emigroval? (Kam, za akých okolností?)

„Veľa ľudí rozmýšľalo o emigrácii, takisto aj my. Lenže v našom prípade to bolo veľmi ťažké, keďže otec tu mal mamu, ktorá bola veľmi ťažko chorá a nechceli sme ju opustiť, preto sme sa nakoniec rozhodli ostať“.

Poznal som veľmi veľa ľudí, ktorí emigrovali, no po ich emigrácii sa pretrhli zväčša všetky putá s rodinnými príslušníkmi alebo príbuznými, teda ďalej sme neudržiavali kontakt. Potom až po Nežnej revolúcii, keď prichádzali naspäť alebo na návštevu, pretože tu prebiehalo odškodnenie z Nemecka aj Slovenska taktiež z Medzinárodného Červeného Kríža“.

Existovala po vojne židovská obec na Slovensku?

„Áno existovala zastrešoval to všetko Ústredný Zväz náboženských obcí, ktorého sme boli členmi“.

Životopisné údaje: Marta Szilárdová narodená v roku 1923

Pred dvoma rokmi som mala možnosť robiť rozhovor s obdivuhodnou Pani Martou Szilárdovou, ktorá prežila peklo Osvienčimu. Témou mojej práce bol holokaust, no Pani Szilárdová mi porozprávala aj o období po vojne. Vďaka jej príbehu som si uvedomila, že je potrebné preskúmať povojnové obdobie, a je nemenej dôležité ako samotné obdobie holokaustu. Jej príbehom chcem poukázať na fakt, že holokaustom sa židovské trápenie neskončilo, práve naopak, nadobúda úplne iné rozmery. Príbeh Marty Szilárdovej je spracovaný na stránke www.edah.sk z, ktorej budem jej výpovede čerpať a využívať aj vo svojej bakalárskej práci. Výpoveď tejto pozoruhodnej ženy odzrkadľuje povojnovú situáciu na území Slovenska.

“Po vyše dvoch mesiacoch prác sa začali diať divné veci. Nad nami bombardovali. V podzemí sme však ďalej museli vyrábať zbrane, ale už sme nemali miesto kam ich ukladať. Všetky sklady boli plné. Vagóny a jednokoľajku im rozbombardovali. Minula sa síra, výroba sa pozastavila. Nevedeli sme, čo sa deje. Nikto nič nepovedal a medzi sebou sme sa tiež nemohli rozprávať. Prišiel rozkaz, že sa bude evakuovať. Vyhnali nás z barakov a išli sme nevedno kam. Tri dni sme pochodovali, ale postrehli sme, že názvy dedín sa opakujú. Šli sme stále dookola. Spali sme v slamených stohoch a na lúkach. Vojaci nás strážili, ale každé ráno ich bolo čoraz menej. Prezliekli sa do väzenských šiat a ušli. Nakoniec nás našlo anglické lietadlo a zachránili nás. Po nich prevzala velenie ruská armáda”.

“Medzitým Osvienčim zanikol [*Koncentračný tábor Auschwitz bol oslobodený 27. januára 1945.*]. Nemci chceli odstrániť všetky stopy po Osvienčime, lebo spojenecké armády už vedeli o jeho existencii. Čo sa dialo v Osvienčime so známymi a rodinou, sme sa dozvedeli až po príchode domov do Levíc”.

“Keďže sme boli v hroznom zdravotnom stave, umiestnili nás do karantény. Boli sme ohradení vysokým plotom, rozdelení na mužskú a ženskú časť. Stretli sme českých mužov, ktorí hľadali Čechov a Slovákov. Vykrikovali, či sa tam nachádza niekto z republiky. Chceli ísť domov za každú cenu. Vlaky neboli, koľajnice boli zbombardované, a ani dopravné prostriedky neboli žiadne. Niekedy v druhej polovici mája 1945 sme nakoniec dorazili do Levíc”.

“Mesto bolo iné. Nič, čo sme mali predtým, sme už nenašli. Nepatrili sme medzi tých „šťastlivcov“, ktorých veci niekto ukrýval. Nemali sme nič. Jedinú vec, ktorú som spoznala, bol môj zimný kabát. Zbadala som ho oblečený na jednej, predtým, známej. Oslovila som ju. Poprosila ju, aby mi ho vrátila, že nič iné na svete nemám. Veľmi mi vynadala, aby som sa neopovážila ju ešte raz osloviť. Že sa nás viac vrátilo, než koľkí sme odišli. Dodala ešte, že bodaj by som bola zomrela aj ja”.

“Boli sme dohodnutí, že ten kto sa zachráni, prežije, vráti sa do Levíc, kde sa znova stretieme. Čakali sme so sestrou. Neskôr sa vrátili aj môj brat a manžel. Štefana pár mesiacov po svadbe odvelili do pracovného tábora. Najprv strávil v komárňanskej pevnosti jeden rok, potom ich vozili z jedného tábora do druhého. Ako „konečné riešenie“ ich z pracovného tábora chceli deportovať do koncentračného tábora. Naložili ich do vagónov. Cestou spojenci ten vlak bombardovali a niekoľkým z nich sa podarilo z vagónu utiecť. Posledné mesiace, až kým ruská armáda neprišla, môjho manžela ukrýval jeden pán v Leviciach. Nevedel, kedy nás deportovali a aký osud nás postretol. Myslel si, že som neprežila, a ja som si to myslela o ňom. Levice boli oslobodené ruskou armádou a môj manžel, v domnienke že jeho rodina zahynula, sa prihlásil do Československej armády. Vtedy ešte Nemci bojovali pri Prahe. Po manželovom návrate sa mi zdal byť život už ľahší. Hneď sa mu podarilo zamestnať. Prijali ho pracovať na vojenskú správu a neskôr na mestský národný výbor”.

“Fridrich sa vrátil v hroznom zdravotnom stave. Všetci sme boli len kosť a koža, ale on vyzeral priam desivo. Umiestnili ho rovnako do karantény, ale pustili ho. Mal týfus. Škaredými hnisavými ranami posiate celé telo. Lekárska pomoc nebola. Nemali sme nič, čím by sme lekára vedeli zaplatiť. Ako náhle sa z choroby horko-ťažko dostal, vyhlásil, že on tu nezostane. Po tom všetkom, čo tu prežil a prekonal, tu žiť nemôže. V tom čase ľudia hufom emigrovali do Palestíny”.

“Manželovi tiež skrsla v hlave myšlienka odísť a zabudnúť na všetko. Ale tam človek nezabudne. Nechcela som odísť, mne ublížili aj Židia. Necítila som sa byť dostatočne silná stretávať tých ľudí. Znova a znova by sa mi premietal ten krutý čas pred očami. Keď videl, že som proti odchodu, ustúpil. Pomaly sme sa pozviechali. Vedeli sme, že nám už žiadne nebezpečie nehrozí. Začali sme uvažovať o založení rodiny. V roku 1946 sa nám narodila dcérka a o päť rokov neskôr druhá”.

“Deti som nenútila k viere. To, čo videli doma, to čo videli v rodine ich manželov, tak tieto zvyky dodržiavali. Manžel jednej mojej dcéry pochádzal z ortodoxnej židovskej rodiny. Jeho matka pred vojnou žila podľa prísnych náboženských príkazov. Keď sa však vrátila z Osvienčimu vyškrtla svoju vieru zo života a odvrátila sa od Boha. Nechápala, ako jej rodičia mohli byť tak bigotne pobožní. Preto aj jej jediný syn, môj zať, bol vychovaný pozvoľnejšie od náboženstva. Ak moja matka začala niečo o náboženstve, tak môj otec povedal: „Nechaj tie deti, až budú mať svoj rozum, až dospejú, budú si voliť podľa svojho.“ A podľa toho sme boli vychovaní. Čo uznajú deti za dobré, tak budú žiť. Ja v žiadnej viere neuznávam bigotnosť”.

“Po vojne a všetkých tých útrapách a prenasledovaniach, sa veľa ľudí vzdalo viery a náboženstva. Viera ma ani pred vojnou veľmi prísne nezaväzovala. Naša rodina nebola až bigotne veriaci. Vedeli sme do ktorej komunity patríme, kde sú naše korene. Po Osvienčime človek zapochyboval, veľmi zapochyboval. Hovorí sa: „Koho Boh miluje, toho navštevuje.“ Človek cítil po tom všetkom obrovskú krivdu a bolesť”.

“V roku 1948, keď vznikol štát Izrael, sme pozorne sledovali vtedajšie dianie a udalosti. Pre Židov, ktorí tam odišli, to nebolo ľahké. Po emigrantskej vlne chodili z Izraela správy, že žijú v stanoch, bez peňazí, bez pomoci. Človek by si mohol myslieť, že je to jediný štát, kde sa Židia môžu skutočne cítiť ako doma a že budú mať kľud. Ten kľud tam však nikdy nebude”.

“Izrael som navštívila trikrát. Je to krásna krajina kontrastov. Malá Amerika a pritom sa tam nachádza kus histórie. Pochodila som celú krajinu, Betlehem, Nazaret, zúčastnila som sa krížovej cesty. Takmer každý si tam vytvoril dobrú existenciu, napriek tomu, že začínal od nuly. Čo sa hospodárstva a všetkých odvetví týka, sú veľmi vyspelí. Navštívila som jeden kibuc, Kfar Masaryk, pomenovaný po prezidentovi Masarykovi. Založili ho prví vyst'ahovalci z Československa. Začali na kúsku pôdy. Dnes tam majú výrobné, veľkú, syrárňu, pekárňu, sami si spracovávajú mliečne výrobky, a tak majú väčší zisk. Vyrábajú rôzne úžitkové predmety, tašky, ručne farbené šály a doplnky k oblečeniu. Skutočne je sa čo od nich učiť”.

“Istý čas sme žili v Nitre, kde sme mali veľmi dobré susedské vzťahy. Bývala tam susedka, ktorej mamička bola nesmierne pobožná kresťanka. Teta Julinka ma mala v oblúbe. Vždy, keď navštívila dcéru v Nitre, mi priniesla vlastnoručne napečené pagáče. Vedela, že mi veľmi chutia. Chcela som sa jej nejakým spôsobom odvdáčiť, a preto som jej z jednej návštevy v Izraeli doniesla jordánsku vodu v malej fľaške. Znamenalo to pre ňu nesmierne veľa. Kto je veriaci, tak pre neho to má iný význam. Viera je v Izraeli veľmi silná. Má sa o čo oprieť. Tie miesta majú svoje čaro a posilnia človeka vo svojej viere. Podľa mojej mienky, každý, kto hlboko verí, je šťastný človek”.

“Počas prenasledovaní sme prišli o všetko, zažili sme na vlastnej koži hrozné neľudskosti. Územie, kde sme žili my, kde sme trpeli, patrilo v tom čase Maďarsku. Potom to bolo Československo a teraz Slovensko [*Levice, maďarsky Léva, pripadli po 1. Viedenskej arbitráži 2.11.1938 Maďarsku. Po 2. svetovej vojne, v roku 1945 vrátili toto územie späť Československu.*] Pritom sme stále žili na tom istom mieste. Máme veľmi ťažkú pozíciu, pretože maďarská vláda tvrdí, že v súčasnosti nie sme ich štátnymi občanmi. Prečo by nás teda mali akokoľvek odškodniť?”.

“Keď sme v roku 2005 z Levíc odišli, tak dohromady tam žilo sedem veľmi chorých starých Židov. Neexistuje tam už ani obec, funkčný kostol, ani sviatky sa nedržia. Ostal tam už len rozbúraný židovský cintorín, ktorý sa rekonštruje. Židia, ktorí tam ostali, žili v úzadí, boli samotárski, už ani medzi ľuďmi von nechodili. Židovstvo v Leviciach absolútne zaniká. Na novom mieste som zistila, že o koľko lepšie sa dá žiť. Ako veľa možností sa nám núka, ako veľmi sa starajú o starých ľudí. Skutočne nevynechám ani jednu možnosť, aby som sa zúčastnila nejakého podujatia. Nehovorím, že som sa vrátila k náboženstvu, to už u mňa veľkú rolu nehrá. Ale viac sa informujem. Spoznávam nových ľudí. Sú to veľmi príjemné stretnutia. Zúčastňujem sa koncertov, prednášok, chodím do divadla. Okrem toho malá skupinka žien, ktoré spolu sympatizujeme, alebo sa poznáme z mladosti, sme si utvorili takú vlastnú kaviareň a každý štvrtok poobede sa schádzame. Rovnako sa zvykneme schádzať aj po sobotách na posedenie pri kávičke u niektorej z nás. Takto si vypíňam svoj čas. A musím povedať, že po kultúrnej a religióznej stránke je tu život celkom iný ako bol v Leviciach”.

Táto výpoveď bola čerpaná z internetovej stránky - <http://edah.sk/family/marta-szilardova/97/>

Úvod a predstavenie bakalárskej práce

Životopisné údaje : Alexander Bachnár 1919 Topoľčany.

Pán Alexander Bachnár pochádza z desiatich súrodencov. Rodina Pána Bachnára sa zaradovávala medzi tie sociálne slabšie, a niekedy nemali ani na zaplatenie nájomného za byt. Bývali na konci mesta, odkiaľ ich deložovali do tzv. sociálnych bytov. Súrodenci Pána Bachnára sa všetci okrem neho živili ako remeselníci. A jediný, ktorý mal možnosť ísť študovať, bol práve on. Jeho otec bol vyučený maliar natierač a mama pracovala ako žena v domácnosti.

1) Mohli by ste mi porozprávať o tom, ako ste prežili druhú svetovú vojnu? (čo ste robili, kde ste sa nachádzali keď začala druhá svetová vojna, čo si pamätáte z jej začiatku, kde bola vaša rodina?)

„Druhú svetovú vojnu som prežil v pracovnom tábore v Novákoch, kde sa nachádzala celá moja rodina, okrem môjho jedného brata, ktorý emigroval už v roku 1936 do Palestíny. Pracovný tábor v Novákoch bol veľmi krutý. Bolo odtiaľto deportovaných takmer 6000 židovských občanov do nacistických vyhladzovacích táborov. Mojou úlohou v tomto tábore bolo poľnohospodárstvo, taktiež som nakladal uhlie do vagónov. No nakoniec som skončil ako učiteľ. A vyučoval som na tamojšej základnej ľudovej škole, pretože v tomto tábore bolo asi 120 detí, ktorých rodičia pracovali v dielňach. Táto škola bola zriadená preto, aby sa deti netúlali po tábore. Na tejto škole som učil slovenčinu a vlastivedu.“

Mohli by ste mi porozprávať kedy a ako ste sa vrátili domov?

Kam ste sa vrátili, ako ste sa tam dostali, s kým ste tam išli?

Čo sa stalo s vaším domovom?

„Vrátil som sa do mojej domoviny do obce Topoľčany. Keď som sa vrátil, čakalo ma veľké nešťastie. A to zistenie, že z našej rodiny prežili len tri deti a môj otec. Maminka spolu s ďalšími súrodencami a takisto s ich rodinami boli zavraždení v masovom hrobe v Kremničke. Podľa môjho úsudku sa v prvých dňoch vrátilo asi 27 ľudí, no postupne sa tento počet zvyšoval, lebo prichádzali aj ľudia z koncentračných

táborov. Zo skoro 3000 židovských obyvateľov Topoľčan prežilo maximum 500 ľudí“.

„Moje ďalšie kroky viedli do Bratislavy, pretože v Topoľčanoch som nechcel ostať. Do Bratislavy som prišiel oblečený v partizánskej uniforme, keďže v našom dome v Topoľčanoch neostalo vôbec nič. Všetko bolo pokradnuté. V Bratislave ma môj kamarát Lajoš Schulz nahovoril ísť robiť novinára. Tak som sa stal redaktorom armádneho denníka Bojovník, pretože v tom čase som bol ešte v armáde. Stiaľ som bol vyžiadaný do redakcie vtedajších ústredných novín komunistickej strany Pravda. V týchto novinách som robil dva roky, no potom, keď došlo k smutne známym procesom s Rudolfom Slánským, bol som z Pravdy vyhodený. Odôvodnenie bolo, že musím pracovať manuálne v nejakej fabrike. Bol som teda prevedený do vtedajšej Dimitrovky a ďalšie dva roky som pracoval ako zvarač. Takže som odborník na zváranie umelých hmôt a olova“.

„Po dvoch rokoch si ma zavolali na Ústredný výbor strany, že by ma chceli rehabilitovať, lebo vedeli, že nie som nijaký protisocialistický element. Ponúkli mi možnosť znova pracovať v novinách. Tak som išiel robiť redaktora do vtedajšieho odborárskeho denníka Práca, v tom čase veľmi uznávaný časopis.“

„V tomto denníku Pravda som robil od roku 1953 do roku 1968. Bol som vedúcim zahranično- politického oddelenia. Veľa som cestoval ako redaktor, no všetko sa skončilo v auguste 1968, kedy prišli vojská Varšavskej zmluvy. Opäť som bol vyhodený z redakcie, ako protisocialistický element, lebo som nesúhlasil s tzv. Bratskou pomocou. Tri mesiace som bol nezamestnaný, no napokon som sa opäť zamestnal. Písal som zdravotnícke rešerše do českých, slovenských, francúzskych a maďarských časopisov o zdravotníctve“.

„Tieto zdravotnícke rešerše som robil až do roku 1976 už ako dôchodca. V tomto roku som odtiaľ odišiel, pretože riaditeľom sa stal jeden stranický funkcionár. Jeho meno nechcem uviesť. Tento funkcionár nemal rád dva typy ľudí. Židov a vylúčených zo strany. Ja som spĺňal obidve kritéria“.

„Okrem všetkých povolání som sa aktivizoval v rôznych organizáciách, napríklad jedno obdobie som pôsobil ako generálny sekretár Zväzu Protifašistických bojovníkov.“

Poskytoval štát nejaké náhradné ubytovanie pre preživších, ktorí sa vrátili z úkrytov či táborov?

Čo bolo s vaším bytom v Topolčanoch?

„Bývali sme v sociálnych bytoch a celý byt pozostával s jednej kuchyne a jednej izby. Bol mimo mesta neďaleko vtedajšieho futbalového ihriska. Po návrate, teda po oslobodení sme tam už ani nevšli. Všetci židia, ktorí sa vrátili v prvých týždňoch do Topolčan, bývali v dome niekdajšieho predsedu židovskej náboženskej obce, pána Geleja. Bolo nás tam dokopy asi 27 občanov. Tam sme sa usadili a moja sestra varila pre nás všetkých.“

„Nikto nenašiel svoj byt alebo svoj majetok, ktorý tam zanechali. Nehovoriac o tom, že nálady, ktoré prevládali v Topolčanoch boli veľmi protižidovské. V Topolčanoch bolo veľa židov takmer tritisíc z osemtisícového mesta. A medzi nimi boli aj boháči. No všetko bolo pokradnuté a my sme prakticky veľa toho nemali. No aj to málo čo sme mali, nám ukradli. Bolo to stratené, nič sme nenašli.“

Aké boli reakcie na príchod židovského obyvateľstva zo strany majoritného obyvateľstva?

Ako sa k vám správali občania, cítili ste prejavy povojnového antisemitizmu?

Ako sa prejavovali tieto nálady? Ako vás prijalo nežidovské obyvateľstvo? (konkrétne príklady)

„Topolčany sú veľmi špecifický príklad veľmi protižidovských nálad na základe ekonomického podtextu. Arizátori sa báli, že všetko čo počas vojny pokradli židovských občanom musia vrátiť. Tieto nálady vyústili v pogrom, ktorý sa začal tým, že niekoľko mníšok začalo šíriť fámu, že židovský lekár pán Perger infikuje nežidovské, respektíve kresťanské deti, a že ich chce pozabíjať. Pritom pán Perger im dával injekcie proti obrne a pochopiteľne, že tieto deti mali zvýšenú teplotu, však tak

je to aj teraz. Oni všetci žili v tej predstave, vlastne to zneužili na to, aby vyvolali pogrom. Vtedy aj samotný pán Perger skončil v nemocnici“.

„V čase pogromu som bol v Topoľčanoch ako novinár, no keď som tam prišiel bol už pokoj. Boli tam aj vojaci, no namiesto toho, aby urobili poriadok, pomáhali pogromistom. Po tomto incidente som chodil do Topoľčian naozaj už len zriedka.“

Boli ste veriaci pred obdobím holokaustu?

Aké sviatky ste vyznávali v predvojnovom období?

Zmenila sa vaša viera s ohľadom na prežitie obdobie holokaustu?

„Náboženské zvyky sme neudržiavali. Boli sme vychovávaní v ateistickom duchu, najmä vďaka tomu, že základom nášho učenia bol marxizmus, ktorý bazíroval na materialistickom filozofickom presvedčení a nie na viere vo vyššiu mocnosť. Môj otec udržiaval niektoré náboženské zvyky, ale on emigroval do Palestíny za mojím bratom v roku 1947. Otec žil v Izraeli do roku 1957 kedy zomrel a je pochovaný v kibucí“.

„My sme verili, že po oslobodení sa všetky rozpory medzi občanmi akéhokoľvek pôvodu či už sociálne, osobné, politické či náboženské zlikvidujú a prestanú existovať. Žili sme v predstave, že nastane éra pokoja a spravodlivosti, no nestalo sa tak“.

Hovorili ste doma o holokauste deťom?

„Hovoril som deťom o holokauste. Ukazoval som im fotografie mojej rodiny. Všetky moje deti už boli v Izraeli, dokonca i moje vnúčatá. Moje dve vnučky písali bakalárske práce o holokauste a pochopiteľne, ja som im robil poradcu. Takže u nás nie je téma holokaustu tabu práve naopak, je veľmi ventilovaná“.

„Ja som mimochodom dostal aj vyznamenania. Bol som v trojčlennej slovenskej delegácii, keď Slovensko navštívil bývalý prezident spojených štátov George Bush. (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008) (Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008) Bol som vyznamenaný ako bojovník proti fašizmu a za slobodu“.

Bibliografia

Salner, P. (2006). *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava : Zing Print .

Heitlingerová, A. (2007). *Ve stínu holokaustu a komunizmu - Čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G, s r.o.

Soukupová, B., Salner, P., & Ludvíková, M. (2009). *Židovská menšina v Československu - Po druhé světové válce - Od osvobození k nové totalite*. Praha: Židovské muzeum v Praze.

Salner, P. (2007). *Mozaika židovskej Bratislavy*. Bratislava: Marenčin PT.

Hradská, K. (2012). *Gizi Fleischmannová - Návrat nežiaduci* . Bratislava: Marenčin PT.

Jelínek, J. A. (2009). *Dávidova hviezda pod Tatrami - Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha: Vydavateľstvo Jána Mlynárika .

Hoensch, J. K., Stanislav, B., & Ľubomír , L. (1999). *Emancipácia Židov - antisemitizmus - prenasledovanie*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

Janota, I. (2010). *Oprášené historiky zo starej Bratislavy*. Bratislava: Mrenčin PT.

Praze, Ž. m. (2005). *Judaica Bohemiae XLI*. In S. Singerová, *Jewish Identity after the Holocaust - The community in Košice* (s. 82-127). Praha: Židovské muzeum v Praze.

Dokumentačné stredisko holokaustu. (2012). *Výskum a vzdelavanie o holokauste v strednej Európe*. In I. Burnová, *Vývoj ideológie sionizmu a*

východiská sionistických procesov na Slovensku po nástupe komunistov k moci (s. 19-32). Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu.

Brod, P. (n.d.). *Dve emigrační vlny židů z Československa*. Cit. 14. november 2012

Dokumentačné Stredisko Holokaustu. (2008). Holokaust ako historický a morálny problém minulosti a v súčasnosti. In I. Bumová, *Židovská komunita po roku 1945 - snaha o občiansku a sociálnu rehabilitáciu* (s. 44-66). Bratislava: Ševt, a.s.

Dokumentačné stredisko holokaustu. (2008). Holokaust a ko historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti. In J. Šišjaková, *K niektorým problémom antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945-1948* (s. 172-180). Bratislava : Ševt, a.s.

Dokumentačné stredisko holokaustu. (2008). Holokaust ako historický a morálny problém v sminulosti a v súčasnosti. In M. Šmigel', *Vraždy Židov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945- Kolbasovská tragédia* (s. 181-191). Bratislava: Ševt, a. s. .

Salner, P. (2011). *Premeny židovskej identity po holokauste*. Bratislava: Zing Print.

Jelínek, J. A. (2000). *Židia na Slovensku v 19. a 20. storočí* (Zv. 2.časť). Bratislava: Múzeum židovskej kultúry.

Gerrits, A. (2009). *The Myth of Jewish Communism* . Brussels: P.I.E. Peter Lang.

Milková, M. E. A. (2007). *Oscarové mesto Sabinov*. Mestské kultúrne stredisko Sabinov.

Vrzgulová, M., & Salner, P. (2010). *Reflexie holokaustu*. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu, Ústav etnológie SAV.

www.cudzieslova.sk. (dátum neznámy).

www.druhasvetova.sk. (dátum neznámy)

Kamenec, I. (1991). *Po stopách tragédie*. Bratislava: Vydavateľstvo Archa.

Mešťan, P. (2003). *Židovské motívy v slovenskej literatúre*. Bratislava: Vydalo SNM-Múzeum Židovskej kultúry.